OIKEUSMINISTERIÖ
JUSTITIEMINISTERIET

Kriminaalipolitiikka- ja rikosoikeusosasto

Yksikön päällikkö Lauri Rautio
Erityisasiantuntija Katja Repo

Välivastine

24.1.2023

Eduskunnan lakivaliokunnalle

Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi pakkokeinolain ja esitutkintalain muuttamisesta sekä niihin liittyviksi laeiksi (HE 217/2022 vp); oikeusministeriön välivastine

Yleistä

Oikeusministeriöllä on ollut käytössään eduskunnan oikeusasiamiehen, Elinkeinoelämän keskusliiton, Helsingin käräjäoikeuden, Helsingin poliisilaitoksen, Keskusrikospoliisin, Korkeimman oikeuden, Poliisihallituksen, professori Tolvasen, professori Melanderin, Rajavartiolaitoksen, Rikosseuraamuslaitoksen, Rikosuhripäivystyksen, sisäministeriön, Suojelupoliisin, Suomen Asianajajaliiton, Suomen journalistiliiton, Syyttäjälaitoksen, Tietoliikenteen ja tietotekniikan keskusliiton (FiCom), Tullin, Tuomioistuinviraston, Ulosottolaitoksen, Uutismedian liiton ja valtioneuvoston oikeuskanslerin lakivaliokunnalle toimittamat lausunnot. Lisäksi oikeusministeriöllä on ollut käytössään Helsingin poliisilaitoksen, Keskusrikospoliisin, professori Tolvasen ja valtioneuvoston oikeuskanslerin lakivaliokunnalle toimittamat lisälausunnot. Oikeusministeriö toteaa, että eduskunnan perustuslaki- ja hallintovaliokuntien tulevissa esitystä koskevissa lausunnoissa todetuista seikoista lausutaan tarvittaessa erikseen kyseisten lausuntojen valmistuttua.

Lausunnoissa esitykseen (jäljempänä myös HE) sisältyviä lakiehdotuksia on laajalti pidetty perusteltuina ja kannatettavina. Lausunnoissa on tämän lisäksi kiinnitetty huomiota erityisesti seuraaviin kysymyksiin. Tässä vastineessa on seuraavassa nostettu esiin lähinnä esitykseen lausunnoissa tehdyt muutosehdotukset.

Oikeusministeriö yleisesti toteaa, että käsiteltävänä oleva hallituksen esitys perustuu kahteen oikeusministeriön asettamassa laajapohjaisessa työryhmässä valmisteltuun yksimieliseen mietintöön. Myös mietinnöistä saatu lausuntopalaute on otettu esityksessä huomioon. Sisäministeriö yhtyy seuraavassa todettuun oikeusministeriön kantaan. Oikeusministeriö viittaa esityksen lisäksi lakivaliokunnalle 4.1.2023 toimittamaansa kirjalliseen lausuntoon ja valiokunnan kuulemisessa 10.1.2023 suullisesti lausumaansa ja toteaa lisäksi seuraavaa.

Postiosoite Postadress	Käyntiosoite Besöksadress	Puhelin Telefon	Faksi Fax	S-posti, internet E-post, internet
Oikeusministeriö PL 25 FI-00023 Valtioneuvosto Finland	Eteläesplanadi 10 00130 Helsinki Finland	0295 16001 Internat. +358 295 16001	09 160 67730 Internat. +358 9 160 67730	kirjaamo.om@gov.fi www.oikeusministerio.fi www.justitieministeriet.fi

Kirjallisesta pidättämispäätöksestä säätäminen (pakkokeinolain 2 luvun 10 §)

Poliisihallitus on todennut, että pidättämisestä tehtävää kirjallista päätöstä koskeva 3 momentti on sinänsä kohdehenkilön oikeusturvan kannalta perusteltu ja on linjassa muiden pakkokeinoista tehtävien kirjallisten päätösten kanssa. Poliisihallitus on pitänyt perusteltuna säännöksen rajausta siitä, että päätöksessä tulee lausua lyhyesti tiedot epäillystä rikoksesta ja pidättämisen peruste. Poliisihallitus on kuitenkin viitannut esityksen perusteluihin katsonut näiden jättävän menettelyn osin epäselväksi perustelujen laajuuden osalta. Vastaava huomio on esitetty Helsingin poliisilaitoksen ja Keskusrikospoliisin lausunnoissa. Lisäksi Poliisihallitus on todennut, että rikoksesta epäillyn erilliselle kuulemiselle voisi olla tarve vain niissä tilanteissa, kun epäiltyä ei ole kiinniottoaikana kyetty kuulemaan itse rikokseen esimerkiksi pitkien kuljetusmatkojen tai tulkkien vaikean saatavuuden vuoksi tai kun päätöksentekijä sen katsoo muutoin olevan tarpeen.

Eduskunnan oikeusasiamies on toisaalta pitänyt tärkeänä, että pidättämispäätöksen tekemisestä säädettäisiin ehdotetusti laissa ja katsonut voitavan kyseenalaistaa se, että ehdotetussa sanamuodossa korostetaan perustelujen lyhyyttä. Hän on katsonut, että pidättämispäätös on varsin nopeasti laadittavissa, koska sen sisällölle ei aseteta kovin mittavia vaatimuksia.

Oikeusministeriö toteaa, että lausunnonantajat ovat siten lausuneet keskenään osin vastakkaisia näkemyksiä ehdotetun sääntelyn tasapainoisuudesta. Asian aikaisemmissa valmisteluvaiheissa säännöstä on pidetty laajalti perusteltuna. Oikeusministeriö korostaa, että pykälä vastaa muotoilultaan voimassa olevan pakkokeinolain 3 luvun 10 §:n säännöstä vangitsemispäätöksestä, jossa myös edellytetään nimenomaan lyhyesti ilmoitettavan tiedot epäillystä rikoksesta ja vangitsemisen peruste, ja että lausunnonantajat eivät olekaan ensisijaisesti kritisoineet pykälän muotoilua. Yhtenevä muotoilu on huomioitu myös säännöksen yksityiskohtaisissa perusteluissa. Huomiota tulee kuitenkin kiinnittää siihen, että perustelujen mukaan päätökseen sisältyvät tiedot tulisi *lähtökohtaisesti* kirjata vastaavassa laajuudessa kuin vangitsemista koskevassa päätöksessä. Olennaista olisi huomioida sekä pidättämisen yleiset että erityiset edellytykset. Tietyissä lausunnoissa esitetyt eroavaisuudet vangitsemista koskevaa päätöstä tehtäessä käytettävissä oleviin tietoihin on siten esityksessä huomioitu.

Poliisihallituksen jälkimmäisen huomion osalta oikeusministeriö kiinnittää huomiota säännöksen yksityiskohtaisiin perusteluihin, joiden mukaan pidättämisen edellytyksiä harkitessa rikoksesta epäiltyä tulisi mahdollisuuksien ja tarpeen mukaan kuulla. Esitys pitää siten jo sisällään Poliisihallituksen esittämän siitä, että kuuleminen olisi suoritettava vain tarvittaessa.

Sanotun johdosta oikeusministeriö ei pidä perusteltuna tehdä esitykseen tältä osin muutoksia.

Vangitsemisasiassa esitettävä selvitys (pakkokeinolain 3 luvun 8 §)

Suomen Asianajajaliitto on todennut, että pakkokeinolain 3 luvun 8 § on Asianajajaliiton käsityksen mukaan edelleen puutteellinen, etenkin kun sitä verrataan ns. tiedonsaantidirektiivin (2012/13/EU) 7

artiklan 1 kohtaan. Pakkokeinolain 3 luvun 8 §:n sanamuoto ei Asianajajaliiton mukaan sinänsä ole este direktiivin 7 artiklan 1 kohdan mukaiselle lainsoveltamiselle. Este tulee esitutkintalain 4 luvun 15 §:n – etenkin sen 2–4 momentin – tulkinnasta esitutkintaviranomaisten ja pakkokeinotuomioistuinten soveltamiskäytännöissä. Tämän vuoksi on Asianajajaliiton mukaan perusteltua täsmentää lakia tai vähintään antaa perustelulausuma sen sisällöstä.

Oikeusministeriö toteaa, että Asianajajaliitto on nostanut asian esiin myös asian aikaisemmissa vaiheissa ja kysymystä on käsitelty esityksessä perusteellisesti. Esityksessä (HE s. 89) todetun mukaisesti tiedonsaantidirektiivin 7 artiklan 1 kohta perustuu Euroopan ihmisoikeussopimuksen 5 artiklan 4 kohtaan, joka koskee oikeutta saada vapaudenriiston laillisuus tuomioistuimen tutkittavaksi ja kyseistä säännöstä sekä kansallista lainsäädäntöä tulee siten tulkita yhdenmukaisesti Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännön kanssa. Oikeusministeriö korostaa, että lakivaliokunta on aikaisemmassa vaiheessa käsityksenään todennut, että voimassa oleva lainsäädäntö täyttää direktiivin 7 artiklan 1 kohdan ja Euroopan ihmisoikeussopimuksen 5 artiklan 4 kohdan vaatimukset (LaVM 7/2014 vp s. 3). Oikeusministeriön arvion mukaan Asianajajaliiton lausunnossa esiin nousseet kysymykset saattavatkin johtua pikemminkin lain puutteellisesta soveltamisesta. Oikeusministeriö huomauttaa, että myös Asianajajaliiton edustaja on lakivaliokunnan 13.1.2023 järjestetyssä kuulemisessa arvioinut, että ongelmaa ei välttämättä ole säännöstasolla.

Sanotun ja esityksessä tarkemmin todetun johdosta oikeusministeriö ei pidä perusteltuna tehdä esitykseen tältä osin muutoksia. Oikeusministeriö ei näe ongelmaa siinä, jos lakivaliokunta katsoo mietinnössään perustelluksi muistuttaa direktiivin sanamuodosta.

Yhteydenpidon rajoittamisen edellytykset (pakkokeinolain 4 luvun 1 §)

Yhteydenpidon rajoittaminen nimeämättömään joukkoon henkilöitä

Helsingin käräjäoikeus on arvioinut, että ehdotettu tarkoittaisi merkittävää muutosta nykysäätelyyn. Käräjäoikeus vastustaa tällaista muutosta ja ehdottaa, että nykyisin voimassa olevaa sääntelyä 4 luvun 1 §:n 1 momentin osalta ei muuteta. Sääntelyehdotus aiheuttaa merkittäviä tulkintavaikeuksia esimerkiksi laajojen ja pitkäkestoisten rikosasioiden osalta, joissa kynnys varsinkin esitutkinnan aikana rajoittaa yhteydenpitoa myös niin sanottujen nimeämättömien henkilöiden osalta tulisi olla matalampi kuin nyt ehdotettu. Ristiriitaista ehdotuksessa on myös se, että erityisenä edellytyksenä pakkokeinolain 2 luvun 5 §:ssä säädetylle vaikeuttamisvaaralle riittää syytä epäillä kynnys, mutta yhteydenpidon rajoituksia nimeämättömiin henkilöihin voitaisiin asettaa vain erityisen painavista syistä. Käräjäoikeus vastustaa myös kaavamaisten määräaikojen säätämistä. Uuden määräajan asettaminen lakiin on käräjäoikeuden näkemyksen mukaan turhaa ja tosiasiassa vaikuttaa johtavan siihen, että rajoitusten edellytyksiä tutkitaan harvemmin, ja toisaalta luodaan uusi itsenäinen käsittelytyyppi, joka aiheuttaa käräjäoikeudelle tarpeettomasti lisäresurssitarpeen.

Keskusrikospoliisi on pitänyt ehdotettua 60 päivän määräaikaa suhteellisen lyhyenä. Yhteydenpidon rajoittamisen (kesto ja sisältö) välttämättömyyden arvioinnissa huomioon otettavia seikkoja (rikoksen vakavuus ja siihen liittyvä selvittämisintressi, esitutkintavaihe, tutkittavana olevan rikoksen liittyminen järjestäytyneeseen rikollisuuteen jne) tulisi tuoda esille säännöstä koskevissa yksityiskohtaisissa perusteluissa. Keskusrikospoliisi on lisälausunnossaan katsonut, ettei tehtyä esitystä 2 momentin osalta tulisi hyväksyä. Riittävän pitkänä määräaikana yhteydenpitorajoitusta ensi kertaa määrättäessä lienee Keskusrikospoliisin mukaan pidettävä vähintään 120 päivää. Lisäksi tulisi mahdollistaa se, että tuomioistuin voi pidentää yhteydenpidonrajoitusta koskevaa määräaikaa 120 päivää kerrallaan pidättämiseen oikeutetun virkamiehen pyynnöstä. Helsingin poliisilaitos on lisälausunnossaan katsonut, että käytännössä 60 päivän määräaika voi tuoda haasteita esitutkintoihin. Jos määräaika halutaan asettaa, tulisi sen olla ensimmäisen harkinnan osalta pidempi kuin 60 päivää, enintään kuitenkin 120 päivää.

Tulli on katsonut, että säännös tulisi muuttaa esimerkiksi ”perustellusta syystä” muotoon.

Professori Melander on toisaalta katsonut, että ehdotetun sääntelyn oikeasuhtaisuuden kannalta on merkityksellistä, että nimeämätöntä henkilöjoukkoa koskeva yhteydenpidon rajoittaminen on sidottu erityisen painavia syitä koskevaan vaatimukseen. Ehdotetun sääntelyn oikeasuhtaisuuden kannalta merkitystä on Melanderin mukaan myös sillä, että yhteydenpitorajoitus olisi momentin mukaan voimassa enintään 60 päivän ajan ja sitä voitaisiin tuomioistuimen päätöksellä jatkaa enintään 30 päivällä kerrallaan. Kuitenkin on Melanderin mukaan huomattava, että yhteydenpitorajoituksen enimmäisaika on sääntelyn oikeasuhtaisuuden näkökulmasta huomattavan pitkä. Kokonaisuutena Melander katsoo, että ehdotettu sääntely vaikuttaa hyväksyttävältä ja oikeasuhtaiselta, vaikka kysymys on huomattavan merkittävästä perustuslain 10 §:ssä turvattuun yksityiselämään kohdistuvasta rajoituksesta ja vaikka yhteydenpitorajoituksen ehdotettua kestoa ei voida pitää erityisen lyhyenä. Ehdotettua sääntelyä ja sen oikeasuhtaisuutta kokonaisuutena arvioiden saattaisi olla Melanderin mukaan syytä vielä arvioida, tulisiko yhteydenpitorajoituksen enimmäiskesto määritellä ehdotettua lyhyemmäksi, esimerkiksi siten, että se voisi olla voimassa enintään 30 päivän ajan ja että sitä voitaisiin tuomioistuimen päätöksellä jatkaa enintään 14 päiväksi kerrallaan.

Professori Tolvanen on katsonut, ettei ole perusteltua säätää 60 päivää lyhyempää määräaikaa, jos jo etukäteen on odotettavissa, ettei lyhyempi määräaika olisi riittävä ilman rajoituksen määräajan jatkamista. Yhteydenpitorajoitus ja sen perusteet on otettava myös uudelleen käsiteltäviksi PKL 3 luvun 15 §:ssä tarkoitetun vangitsemisasian uudelleen käsittelyn yhteydessä. Näin ollen kokonaisuutena arvioiden 60 päivän määräaikaa on Tolvasen mukaan pidettävä perusteltuna.

Oikeusministeriö korostaa, että asia on noussut esiin myös valmistelun aikaisemmissa vaiheissa ja kysymystä on käsitelty esityksessä perusteellisesti (HE s. 14-16, s. 145-146). Oikeusministeriö toteaa, että asiasta on edellä todetusti esitetty myös lakivaliokunnalle toimitetuissa lausunnoissa erisuuntaisia

kannanottoja. Kysymystä on käsitelty myös esitystä koskeneessa 14.12.2022 pidetyssä perustuslakivaliokunnan kuulemisessa, jossa on voimakkaasti korostettu kysymys olevan erittäin merkittävästä yksilön perus- ja ihmisoikeuksiin puuttuvasta toimenpiteestä ja arvioitu sääntelyssä mahdollisesti liikuttavan perusoikeuden suojan ydinalueella.

Oikeusministeriö huomauttaa, että yhteydenpidon rajoittamisen käyttöä ei voimassa olevassa laissa tai esityksessä yleisesti sidota selvitettävänä olevan rikoksen vakavuustasoon, joten yhteydenpidon rajoittamisen yleisiä käyttöedellytyksiä koskeva säännös ei vielä itsessään ilmennä suhteellisuusperiaatetta. Oikeusministeriö viittaa korkeimman oikeuden asiaa koskevaan ratkaisuun KKO 2021:58 ja toteaa, että yhteydenpidon rajoitus laajaan, nimeämättömään joukkoon henkilöitä sisältää varsin voimakkaan puuttumisen rajoituksen kohteena olevan henkilön perus- ja ihmisoikeuksiin. Käytännössä rajoitus voi tarkoittaa ympärivuorokautista yksin olemista. Sanotun johdosta on oikeusministeriön näkemyksen mukaan perusteltua, että laaja yhteydenpidon rajoitus on mahdollista asettaa vain erityisen painavien syiden tätä edellyttäessä, erotuksena tiettyihin, yksilöityihin henkilöihin kohdistettavasta yhteydenpidon rajoituksesta. Oikeusministeriö huomauttaa, että Tullin esittämä kynnys (”perustellusta syystä”) vaikuttaisi olevan sisällöltään epämääräinen. Lisäksi epäselväksi jää, mikä olisi sen lisäarvo ehdotettuun sääntelyyn nähden, ottaen huomioon, että kiinni otetun, pidätetyn ja tutkintavangin yhteydenpitoa myös *tiettyyn* muuhun henkilöön saataisiin rajoittaa vain, jos on syytä epäillä, että yhteydenpito vaarantaa kiinniottamisen, pidättämisen tai tutkintavankeuden tarkoituksen ja se, että yhteydenpitoa ei milloinkaan saa rajoittaa enempää eikä pitempään kuin on välttämätöntä. Oikeusministeriö toteaa, että erityisen painavien syiden sisältöä on tarkasteltu perusteellisesti pykälän säännöskohtaisissa perusteluissa.

Rajoituksen 60 päivän määräajan osalta oikeusministeriö viittaa esityksessä ja lakivaliokunnan asiantuntijakuulemisissa toistuvasti todettuun siitä, että tarpeen varsinkin nimeämättömään joukkoon kohdistuville yhteydenpidon rajoituksille voidaan arvioida olevan suurin tutkinnan alkuvaiheessa. Perus- ja ihmisoikeuksien rajoituksia koskevan sääntelyn on toisaalta oltava täsmällistä ja tarkkarajaista, mikä puoltaa ehdotettua ratkaisua säätää nimeämättömään joukkoon kohdistuville yhteydenpitorajoituksille lain tasolla tarkka määräaika, jonka jälkeen rajoitusta voidaan tarvittaessa jatkaa 30 päivää kerrallaan asian uudelleen tarkasteluun perustuen. Oikeusministeriö korostaa, että lakivaliokunnan asiantuntijakuulemisissa on esitetty sekä kannanottoja sen puolesta, että määräaikaa tulisi pidentää että näkemys siitä, että määräajan lyhentämistä voisi olla perusteltua harkita. Lisäksi lausunnonantajien valtaosan voidaan arvioida hyväksyvän ehdotettu määräaika. Esitettyä ratkaisua voidaan pitää tässä suhteessa tasapainoisena ja oikeasuhtaisena kompromissina.

Lopuksi oikeusministeriö huomauttaa Helsingin käräjäoikeuden asiaa koskevan huomion johdosta, että pakkokeinolain 2 luvun 5 §:ssä on kysymys pidättämisen edellytyksistä. Säännöksen mukaan rikoksesta todennäköisin syin epäilty saadaan pidättää muun muassa silloin, jos rikoksesta on säädetty kohdassa tarkemmin määritellyn mukainen rangaistus ja epäillyn henkilökohtaisten olosuhteiden tai muiden

seikkojen perusteella on syytä epäillä, että hän vaikeuttaa asian selvittämistä hävittämällä, turmelemalla, muuttamalla tai kätkemällä todistusaineistoa taikka vaikuttamalla todistajaan, asianomistajaan, asiantuntijaan tai rikoskumppaniinsa. Oikeusministeriö korostaa, että sanottu lainkohta pitää siten sisällään huomattavasti laajemman joukon tilanteita kuin nyt tarkasteltavana oleva yhteydenpidon rajoittamista koskeva säännös. Kysymys voi viitatussa lainkohdassa olla yhteydenpidon estämisen sijaan esimerkiksi siitä, että halutaan estää yksittäisen todistusaineiston tuhoaminen tai kätkeminen. Nyt käsiteltävänä olevassa ehdotuksessa ei ehdoteta muutoksia pidättämisen edellytyksiin. Sen sijaan kysymys on ehdotuksesta edellyttää erityisen painavia syitä silloin, kun kiinni otetun tai pidätetyn henkilön taikka tutkintavangin osalta katsotaan tarpeelliseksi vapaudenmenetyksen lisäksi estää yhteydenpito kaikkiin muihin henkilöihin tiettyjä poikkeuksia lukuun ottamatta.

Sanotun johdosta ja esityksessä tarkemmin esitetyillä perusteilla oikeusministeriö pitää esityksessä tältä osin ehdotettua tasapainoisena ja perusteltuna ratkaisuna.

Yhteydenpito oikeudenkäyntiasiamieheen tai –avustajaan

Helsingin käräjäoikeus on katsonut, että ehdotusta on pidettävä kannatettavana siltä osin, että vangilla tulee olla mahdollisuus olla yhteydessä myös muuhun oikeudenkäyntiasiamieheen kuin hänelle määrättyyn puolustajaan esimerkiksi silloin, jos kyse on jotain muuta vangitun asiaa hoitavasta oikeudenkäyntiasiamiehestä tai avustajasta. Käräjäoikeus on kuitenkin pitänyt perusteltuna, että yhteydenpitoa voitaisiin rajoittaa myös samassa rikosasiassa epäiltynä olevan henkilön avustajaan.

Rikosseuraamuslaitos on todennut käytännössä ilmenneen tilanteita, joissa myös asianajajien, julkisten oikeusavustajien ja luvan saaneiden oikeudenkäyntiavustajien ammattikuntiin kuuluva henkilö on esimerkiksi voinut olla epäiltynä osallisuudesta rikoskokonaisuuteen. Rikosseuraamuslaitos on saattanut harkittavaksi, tulisiko sääntelyä vielä täsmentää myös tältä osin.

Valtioneuvoston oikeuskansleri on lisälausunnossaan arvioinut kysymyksen liittyvän keskeisesti oikeudellisten avustajien toiminnan sääntelyyn ja sen systematiikkaan sekä toiminnan valvontaan. Asianajajien ja luvan saaneiden oikeudenkäyntiavustajien valvontatehtävänsä puitteissa oikeuskanslerin tiedossa on joitain yksittäisiä tapauksia, joissa oikeudenkäyntiavustaja on rikkonut yhteydenpitorajoitusta. Yhteydenpitorajoituksen vastainen viestien välittäminen on lainvastaista myös asianajajalle, julkiselle oikeusavustajalle ja luvan saaneelle oikeudenkäyntiasiamiehelle. Oikeuskansleri arvioi, että oikeudellisia avustajia koskevan sääntelyn tarkempi arviointi ei kuitenkaan suoraan kuulu tähän yhteyteen, kun pakkokeinolakiin ehdotetaan uudistuksia muun muassa yhteydenpitorajoitusten osalta. Oikeudellisia avustajia koskevaa sääntelyä, ja avustajien velvollisuuksia ja valvontaa, tulisi arvioida pikemminkin asianajajista annetun lain ja luvan saaneista oikeudenkäyntiavustajista annetun lain muutosten yhteyksissä. Oikeuskansleri on tehnyt oikeusministeriölle lainsäädäntöaloitteen, jonka käsittelyn yhteydessä lakivaliokunnan kuulemisessa esille tulleen kysymyksen arviointi tulisi tehdä.

Suomen Asianajajaliiton edustaja ei lakivaliokunnan 13.1.2023 pidetyssä kuulemisessa ole nähnyt esityksessä tältä osin ongelmaa. Hän on tuonut esiin, että oikeudellisten avustajien keskinäinen yhteydenpito on sääntelemättä, mutta ei ole nähnyt tässä yhteydessä luontevana esittää siihen parannettavaa.

Professori Tolvanen on lakivaliokunnan 13.1.2023 pidetyssä kuulemisessa asiasta kysyttäessä kertonut, ettei hän ole avustajien toimintaan liittyvissä pitkäaikaisissa valvontatehtävissään kuullut lainkaan sellaisesta, että yhteydenpitokieltoa olisi kierretty oikeudellisen avustajan avustuksella.

Oikeusministeriö toteaa, että kysymystä on esityksessä arvioitu sekä nykytilan kuvauksessa (HE s. 14-15), lausuntopalautetta käsiteltäessä (s. 91-92) että säätämisjärjestysperusteluissa (HE s. 145-146). Oikeusministeriö viittaa esityksessä sanottuun ja korostaa, että oikeudellisen avustajan merkitys on keskeinen perustuslain 21 §:ssä ja Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklassa turvatun oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin toteutumisessa. Oikeusministeriö arvioi, että kysymystä ei ole lausunnoissa nähty ainakaan erityisen merkittävänä käytännön ongelmana. Lisäksi oikeusministeriö arvioi erityisesti valtioneuvoston oikeuskanslerin lisälausunnossa todetun mukaisesti, että mahdollisten muutostarpeiden laajempi harkinta ei ole tässä yhteydessä perusteltua.

Muut pykälää koskevat huomiot

Rikosseuraamuslaitos on katsonut, että pykälän 1 momentin sanamuoto jättää tulkinnanvaraiseksi sen, tuleeko yhteydenpidon rajoituksen kohde nimetä, vaikka asia todetaankin lain esitöissä.

Oikeusministeriö toteaa, että momentin mukaan voidaan rajoittaa kiinni otetun, pidätetyn ja tutkintavangin yhteydenpitoa *tiettyyn* muuhun henkilöön. Momenttia koskevien säännöskohtaisten perustelujen mukaan nämä henkilöt tulisi nimetä (HE s. 107). Pykälän 2 momentin mukaan yhteydenpitoa voidaan erityisen painavista syistä rajoittaa yleisesti muiden henkilöiden kanssa nimeämättä henkilöitä, joihin yhteydenpitoa rajoitetaan. Oikeusministeriö pitää sanotun johdosta selvänä, että 1 momentin säännös velvoittaa nimeämään henkilöt, joihin yhteydenpitoa rajoitetaan. Oikeusministeriö ei siten näe tarvetta muutoksille huomion johdosta.

Yhteydenpidon rajoittamisen sisältö (pakkokeinolain 4 luvun 2 §)

Yhteydenpitorajoituksen sisältö ja valvonta

Eduskunnan oikeusasiamies on viitannut ratkaisuunsa EOAK/7510/2020 ja apulaisoikeusasiamiehen ratkaisuun EOAK/2406/2020 ja katsonut, että esityksessä ehdotetut säännökset korjaavat ratkaisuissa selostettua tilannetta, mutta vain osin. Oikeusasiamies on todennut, että ehdotetuissa säännöksissä on pitkälti rajoituttu tarkastelemaan tuomioistuimen osuutta ja pakkokeinolakia, vaikka vapautensa menettäneiden yhteydenpidon rajoituksissa on käytännössä kyse pakkokeinolain, poliisin säilyttämien

henkilöiden kohtelusta annetun lain (putkalaki) ja tutkintavankeuslain muodostamasta sääntelykokonaisuudesta.

Eduskunnan oikeusasiamies on katsonut, että ehdotettu perusratkaisu on pakkokeinolain ja tuomioistuimen ja sen määräämien rajoitusten täytäntöönpanon näkökulmasta hyvinkin selkeä. Tuomioistuin päättää henkilöittäin ja yhteydenpitolajeittain (kirjeenvaihto, puhelin, tapaaminen ja muu yhteydenpito sekä yhdessäolo), rajoitetaanko yhteydenpitoa. Jos rajoitetaan, niin tuomioistuimelle ainoa mahdollisuus olisi täyskielto, kun nykyisin tuomioistuimet ovat joissain tapauksissa antaneet varsin yksilöityjäkin määräyksiä valvonnan sisällöstä ja toteuttamistavasta riippuen vaatimuksessa esitetyn valvonnan yksilöintitasosta. Oikeusasiamiehen näkemyksen mukaan esityksessä on varsin kevyesti sivuutettu vapautensa menettäneen yhteydenpidon valvonnan käytännön ongelmat.

Helsingin käräjäoikeus on katsonut, että tuomioistuimella tulisi olla mahdollisuus kokonaisvaltaisesti määrätä yhteydenpidon rajoituksista tutkintavankeuden aikana, johon kiinteästi liittyy tarvittaessa mahdollisuus määrätä yhteydenpidosta myös esitutkintaviranomaisen valvomana. Koska tuomioistuin päättää tutkintavankeuteen liittyvästä yhteydenpidon rajoittamisesta, tulee käräjäoikeuden näkemyksen mukaan tuomioistuimella olla myös mahdollisuus määrätä siitä, minkälaisia valvontatoimia esitutkintaviranomainen voi tehdä. Tuomioistuimella tulee olla mahdollisuus määrätä, että yhteydenpito rajoituksista huolimatta sallitaan yhdellä tai useammalla yhteydenpitotavoista valvottuna esitutkintaviranomaisen toimesta, varsinkin lähiomaisiin tai muihin läheisiin. Käräjäoikeus on esittänyt ehdotuksensa asiaa koskeviksi säännösmuutoksiksi pakkokeinolain 4 luvun 2 ja 4 §:ään.

Helsingin poliisilaitos on todennut, että yhteydenpidon rajoituksen valvonnan toteuttamista siellä, missä rikoksesta epäiltyä henkilöä säilytetään, voidaan lähtökohtaisesti pitää kannatettavana. Käytännössä yhteydenpidon rajoitusten valvonnassa on kuitenkin usein ongelmia, jolloin yhteydenpidon rajoitusten piirissä olevat henkilöt ovat päässeet vaikuttamaan meneillään olevaan esitutkintaan. Ongelmat korostuvat erityisesti törkeissä henkeen ja terveyteen kohdistuvissa rikoksissa sekä järjestäytyneen rikollisuuden esitutkinnoissa, joissa rikoksesta epäillyillä on korostunut tarve pyrkiä vaikuttamaan esitutkintaan. Esitutkintaa suorittaville viranomaisille tulisi antaa mahdollisuus valvoa yhteydenpidon rajoituksia tilanteissa, joissa tutkintavangin yhteydenpito sallitaan rajoituksista huolimatta yhdellä tai useammalla yhteydenpitotavalla.

Keskusrikospoliisi on lausunut vastaavasti ja lisäksi arvioinut, että joka tapauksessa sääntelyssä olisi huomioitava tarpeelliset tiedonluovutussäännökset, jotta hallituksen esityksessä tavoiteltu tiedonkulku yhteydenpidon rajoittamisen valvomiseksi voisi edes teoreettisella tasolla toteutua. Keskusrikospoliisi on edelleen katsonut selkeyden vuoksi olevan syytä muotoilla 1 momentin jälkimmäinen virke siten, että tuomioistuin voi päättää yhteydenpidon sallimisesta tiettyyn henkilöön tietyllä yhteydenpitotavalla.

Poliisihallitus on katsonut lähtökohtaisesti voitavan arvioida, että tutkintavangin yhteydenpidon valvonta voidaan toteuttaa tehokkaimmin siellä, missä tutkintavankia säilytetään. Rajoitusten ja yhteydenpidon valvonnassa tutkintavankiloissa on kuitenkin ilmennyt suuria haasteita. Yhteydenpidon rajoitukset liittyvät aina erittäin keskeisellä tavalla käynnissä olevaan esitutkintaan eikä Rikosseuraamuslaitoksella ole käytännössä riittäviä edellytyksiä valvoa asetettuja yhteydenpidon rajoituksia tilanteissa, joissa tutkintavangin yhteydenpito rajoituksesta huolimatta sallitaan yhdellä tai useammalla yhteydenpitotavoista.

Poliisihallitus on katsonut olevan välttämätöntä, että esitutkintaviranomaisella olisi nimenomaiseen pakkokeinolain tai tutkintavankeuslain säännökseen perustuva mahdollisuus valvoa tutkintavangin yhteydenpidon rajoituksia tutkintavankilassa silloin, kun se on esitutkinnan turvaamisen kannalta välttämätöntä. Yhteydenpitoon liittyvä valvonta voidaan myös teknisesti toteuttaa siten, että se on erillään tutkintavangin säilyttämisestä, esim. puheluiden valvonta. Rikosseuraamuslaitos vastaisi näissäkin tilanteissa tutkintavangin säilyttämisestä, mutta yhteydenpidon valvonta olisi välttämättömissä tilanteissa esitutkintaviranomaisella.

Rikosseuraamuslaitos on katsonut, että ehdotettua pääsääntöä voidaan pitää viranomaisten välistä työnjakoa selkiyttävänä ja perusteltuna. Ehdotetulla varmistetaan, että valvonnasta vastaavat ne vapautensa menettäneiden säilytyksestä vastaavat viranomaiset, joilla on tähän lakiin perustuva toimivalta. Rikosseuraamuslaitos on kuitenkin nostanut esiin, että tilanteissa, joissa tuomioistuin määräisi, että yhteydenpito rajoituksesta huolimatta sallitaan yhdellä tai useammalla yhteydenpitotavoista, sovellettaisiin tutkintavankeuslain ja poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta annetun lain säännöksiä, katsoen että tämä ei ole paras mahdollinen tapa ratkaista asia. Rikosseuraamuslaitoksen näkemyksen mukaan se, että tutkintavangilla on voimassa olevia yhteydenpitorajoituksia, mutta tuomioistuin on kuitenkin päättänyt sallia kirjeenvaihdon yhteydenpitotapana ei anna perusteita sille, että tutkintavangin kirjeenvaihtoa voitaisiin lukea. Muut yhteydenpitorajoitukset voidaan harkinnassa ottaa huomioon, mutta ainakaan yksistään ne eivät ole riittävä syy kirjeenvaihdon lukemiselle ja lukemiselle tulisi joka tapauksessa olla riittävän painava tutkintavankeuslaissa tarkoitettu peruste. Rikosseuraamuslaitoksen näkemyksen mukaan esityksessä edelleen jää avoimeksi, miten yhteydenpidon valvontaa koskeva ohjeistus esitutkintaviranomaiselta Rikosseuraamuslaitokselle käytännössä toteutetaan ja mitä ohjeistus käytännössä sisältäisi.

Rikosseuraamuslaitos on toivonut erittäin vahvana lähtökohtana aina jatkossa olevan kaikkien yhteydenpitotapojen kieltäminen silloin, kun yhteydenpitorajoituksia on tarpeen määrätä. Rikosseuraamuslaitoksen näkemyksen mukaan ensisijaista olisi esitutkinnan tehostaminen siten, että yhteydenpidon rajoittaminen voitaisiin pitää kestoltaan mahdollisimman lyhyenä ja rajoituksista luopua mahdollisimman nopeasti.

Oikeusministeriö toteaa, että asia on noussut esiin myös asian aikaisemmissa vaiheissa ja kysymystä on käsitelty esityksessä perusteellisesti (HE s. 16-18, s. 91). Oikeusministeriö arvioi, että sääntelyn

muuttaminen edellä mainituissa lausunnoissa esitetyn kaltaiseksi vaatisi merkittävästi lausunnoissa ehdotettua laajempaa lainsäädännön ja resurssien tarkastelua sekä kysymyksen periaatteellista pohtimista lausunnoissa esitettyä syvällisemmin. Oikeusministeriö huomauttaa, että esityksessä ehdotetussa sääntelyssä on kysymys voimassa olevan sääntelyn täsmentämisestä siten, että se toimisi tarkoitetun mukaisesti. Edellä viitatuissa lausunnoissa ehdotetussa sääntelymallissa taas olisi kysymys uudenlaisen, kaksiportaisen järjestelmän luomisesta yhteydenpidon valvontaan.

Oikeusministeriö korostaa, että perustuslain 2 §:n 3 momentin mukaan julkisen vallan käytön tulee perustua lakiin. Kaikessa julkisessa toiminnassa on noudatettava tarkoin lakia. Perustuslain 7 §:n 3 momentin mukaan vapautensa menettäneen oikeudet turvataan lailla. On siksi selvää, että yhteydenpitorajoitusten kohteena olevien henkilöiden yhteydenpidon valvonnan tapaa ei voida jättää yksittäistapauksellisesti ratkaistavaksi tuomioistuimen ratkaisuissa ilman asiaa koskevaa selvää säädösperustaa. Tuomioistuin toisin sanoen päättää yhteydenpitorajoituksen määräämisestä, mutta rajoituksen valvonnan ja toimeenpanon tulee perustua valvovalle viranomaiselle laissa säädettyyn toimivaltaan. Tältä osin riittäväksi ratkaisuksi ei oikeusministeriön näkemyksen mukaan riitä, että laissa todettaisiin tuomioistuimen voivan määrätä yhteydenpidon olevan mahdollista valvotusti ja että esitutkintaviranomaiset voivat tällöin valvoa yhteydenpitoa. Tämän sijaan tai lisäksi pitäisi säätää esimerkiksi siitä, missä tilanteissa ja milloin valvonta olisi mahdollista, kenen kanssa harjoitettavaa yhteydenpitoa se koskisi, mitä valvonnassa voitaisiin eri yhteydenpitomuotojen osalta käytännössä tehdä, mitkä olisivat valvonnan edellytykset, milloin yhteydenpidon voisi keskeyttää ja miten meneteltäisiin yhteydenpidon tiettyihin erityisryhmiin, kuten oikeudellisiin avustajiin, kanssa. Oikeusministeriö arvioi, että näistä asioista säätäminen asian tässä käsittelyvaiheessa olisi varsin suuritöistä ja pitäisi sisällään merkittävän riskin sääntelyn aukkokohdista.

Oikeusministeriö huomauttaa, että edellä viitatuissa lausunnoissa ehdotetussa sääntelymallissa on myös ilmeisiä ongelmia, jotka tulisi asiaa harkittaessa ensin ratkaista. Voidaan ensinnäkin todeta, että lausunnoissa on esitetty huolia siitä, riittävätkö Rikosseuraamuslaitoksen resurssit valvontaan. Oikeusministeriö korostaa, että esitutkintaviranomaisen suorittamana valvonta vaatisi merkittävästi Rikosseuraamuslaitoksen valvontaa suurempia resursseja, koska valvonnan suorittaminen usein edellyttäisi siirtymistä valvontapaikalle. Valvonnan voidaan arvioida tapahtuvan tehokkaimmin siellä, missä valvottavaa henkilöä muutenkin säilytetään.

Oikeusministeriö kiinnittää tässä yhteydessä erityistä huomiota siihen, että tutkintavankeuslain nojalla tutkintavangilla on lähtökohtaisesti oikeus esimerkiksi soittaa puheluja päivittäin ja tapaamisiin viikoittain, jollei yhteydenpitoa ole evätty. Tutkintavangin yhteydenpitoa valvovalla viranomaisella tulee siten olla edellytykset ja resurssit huolehtia siitä, että nämä oikeudet toteutuvat tutkintavankeuslaissa säädetyllä tavalla. Tässä yhteydessä oikeusministeriö viittaa oikeusasiamiehen ratkaisuun EOAK/7510/2020, jossa yhtenä merkittävänä ongelmana yhteydenpitorajoitusten valvonnassa on käytännössä ollut, että poliisilla ei ole ollut riittäviä resursseja valvomiseen. Tämän seurauksena yhteydenpito ei ole toteutunut tavalla,

johon kantelija olisi ollut asiassa oikeutettu. Ratkaisussa tuodaan muun ohessa esiin, että tietyissä tilanteissa tutkivan poliisiyksikön ja tutkintavangin sijoituspaikan välimatkasta johtuen fyysinen valvominen poliisin toimesta voi olla kohtuutonta. Oikeusministeriö korostaa, että yhteydenpidon valvonnasta vastuullisen tulisi kuitenkin kyetä valvomaan yhteydenpitoa aina silloin, kun rajoituksen kohteena olevalla henkilöllä on yhteydenpitoon oikeus. Kokonaisratkaisuksi ei riitä se Poliisihallituksen korostama, että puheluiden valvonta on mahdollista myös etäyhteydellä, jos samalla ei säädetä siitä, että esitutkintaviranomaisen valvoma yhteydenpito voisi sisältää vain etäyhteyksin valvottavissa olevaa yhteydenpitoa.

Lisäksi esitetty ratkaisu merkittävästi heikentäisi säilytys- ja tutkintavastuun erottelua. Oikeusministeriö huomauttaa, että tältä osin ehdotus menisi toiseen suuntaan kuin mitä muissa yhteyksissä on pidetty perusteltuna (esim. EOAK/2523/2021 s. 3; EOAK/3622/2019 s. 6; luonnos hallituksen esitykseksi eduskunnalle laiksi poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi 29.3.2021, SM014:00/2015). Oikeusministeriö korostaa periaatteelliselta kannalta myös sitä, että tuomioistuimen sallimassa valvotussa yhteydenpidossa olisi kysymys tilanteista, joissa tuomioistuin olisi katsonut, että henkilön yhteydenpitoa esimerkiksi tietyn henkilön kanssa ei ole tarvetta estää yhdellä tai useammalla yhteydenpitotavalla. Tällöin on vaikea nähdä, miten voitaisiin kuitenkin perustella esimerkiksi pakkokeinolain 1 luvun 3 §:ssä tarkoitettu oikeuksiin puuttumisen välttämättömyys asettamalla yhteydenpidolle säännönmukainen valvonta. Oikeusministeriö huomauttaa, että jos viranomaisilla on konkreettisia perusteita epäillä yhteydenpitorajoitusten kiertämistä esimerkiksi lähiomaisen välityksellä, tuomioistuimelle on mahdollista tehdä esitys yhteydenpitorajoituksen määräämisestä tällaiseen lähiomaiseen. Oikeusministeriö ei pidä perusteltuna, että tuomioistuimen sallimaa yhteydenpitoa valvottaisiin jatkuvasti puheluja kuuntelemalla tai viestinvaihtoa lukemalla ikään kuin varmuuden vuoksi.

Edelleen oikeusministeriö kiinnittää huomiota tiettyihin lausunnoissa esiin nostettuihin erityiskysymyksiin. Oikeusministeriön näkemyksen mukaan vaikuttaa siltä, että lausunnonantajilla on keskenään osin erisuuntaisia näkemyksiä siitä, missä laajuudessa ja missä tilanteissa valvottujen yhteydenpitorajoitusten tulisi olla mahdollisia. Tämä vaikuttaa esitettyihin argumentteihin, jotka osin koskevat Rikosseuraamuslaitoksen mahdollisuutta valvoa yhteydenpitoa ylipäätään ja osin tietyissä erikoistilanteissa. Jos tarkoitus kuitenkin on ollut esittää tuomioistuimelle mahdollisuutta määrätä valvotusta yhteydenpidosta vain niissä tilanteissa, joissa tuomioistuin määräisi, että yhteydenpito rajoituksesta huolimatta sallitaan yhdellä tai useammalla yhteydenpitotavoista, oikeusministeriö korostaa seuraavaa.

Näissä kuten muissakin tilanteissa sovellettaisiin tutkintavankeuslain ja poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta annetun lain säännöksiä, jotka antavat muun ohessa toimivaltuuden valvoa yhteydenpitoa. Oikeusministeriö korostaa sitä, että jo nykysääntelyssä valvontatoimivalta perustuu mainittuihin säännöksiin, eikä tähän peruslähtökohtaan esitetä muutoksia. Sääntelyä ainoastaan ehdotetaan täsmennettäväksi siten, että valvontatoimivaltaan sovellettavat säännökset ovat yksiselitteisiä.

Esityksessä on ehdotettu tuomioistuimelle mahdollisuutta sallia yhteydenpito rajoituksesta huolimatta yhdellä tai useammalla yhteydenpitotavoista siksi, jotta yhteydenpitoon kohdistetut rajoitukset varmasti rajoittuisivat vain täysin välttämättömiin. Oletettavana ei kuitenkaan voida pitää, että tällaista kovinkaan usein pidettäisiin mahdollisena, jos yhteydenpidon rajoittaminen ylipäätään katsottaisiin välttämättömäksi. Oikeusministeriö arvioi, että yhteydenpidon valvonta sillä tavalla, että yhteydenpito ei sisällä mitään riskiä myös tutkintaa haittavan tiedon välittymisestä, on haasteellista valvojasta riippumatta. Siksi oikeusministeriö arvioi, että yhteydenpidon rajoittamisen ollessa välttämätöntä päädyttäisiin käytännössä tyypillisesti siihen, että yhteydenpito kiellettäisiin kaikilla tavoilla. Olennaista on se Rikosseuraamuslaitoksen lausunnossaan korostama seikka, että rajoituksen kokonaiskesto olisi samanaikaisesti pyrittävä pitämään mahdollisimman lyhyenä.

Oikeusministeriö kiinnittää vielä huomiota siihen, missä määrin tutkintavastuussa olevat voivat antaa valvontavastuussa oleville riittävät tiedot yhteydenpitoa koskevien rajoitusten valvonnan kannalta tarpeellisista seikoista. Esityksessä todetun mukaisesti vastaavanlaista tiedonkulkua edellytetään nykyisellään myös esimerkiksi vankeusaikaisen rikollisuuden ehkäisemisessä (HE s. 17). Oikeusministeriö arvioi, että ohjeistusta voidaan myös nyt käsiteltävinä olevissa tilanteissa antaa riittävän yleisellä tasolla niin, että valvonta pystytään toteuttamaan. Kysymys on myös resursseista liittyen siihen, kuinka yksityiskohtaista ohjeistusta ja valvontaa pidetään perusteltuna, ottaen huomioon myös edellä todettu valvonnan vaikeudesta ylipäätään.

Oikeusministeriö lopuksi korostaa, että lausunnonantajien selvä enemmistö ei ole nähnyt ehdotetussa ongelmia. Oikeusministeriö pitää tämän ja esityksessä sekä edellä todetun johdosta perusteltuna, että hyväksyttäisiin esityksessä ehdotettu yhteydenpidon valvonnan malli ja sen mahdollisia täydennystarpeita pohdittaisiin sen jälkeen, kun kyseisen mallin toimivuudesta käytännössä on saatu kokemusta.

Oikeusministeriö toteaa erillisenä yksittäiskysymyksenä Keskusrikospoliisin asiaa koskevan huomion osalta, että pykälän 1 momentin toinen virke on luettava yhdessä momentin ensimmäisen virkkeen kanssa. Tähän viittaa muun ohessa jälkimmäiseen virkkeeseen sisältyvä sana ”kuitenkin”. Siten selvää on, että tarkoitus on toisella virkkeellä selventää, että tuomioistuin voi päättää yhteydenpidon sallimisesta tietyllä yhteydenpitotavalla juuri tietyn, ensimmäisessä virkkeessä mainitun henkilön kanssa. Tämä käy ilmi myös pykälän säännöskohtaisista perusteluista. Keskusrikospoliisin ehdottamassa muotoilussa vaikuttaisi jäävän tulkinnanvaraiseksi, voisiko tuomioistuin sen perusteella päättää yhteydenpidon sallimisesta tietyllä yhteydenpitotavalla myös tiettyyn muuhun kuin ensimmäisessä virkkeessä tarkoitettuun henkilöön. Oikeusministeriö ei sanotun johdosta pidä perusteltuna tehdä esitykseen ehdotettua muutosta.

Muut pykälää koskevat huomiot

Professori Melander on edelleen katsonut, että ehdotetun pakkokeinolain 4 luvun 2 §:n 1 momentin mukaan kiinni otetun, pidätetyn ja tutkintavangin kirjeenvaihto, puhelimen käyttö, tapaamiset ja muu yhteydenpito tai yhdessäolo estettäisiin sellaisten henkilöiden kanssa, joihin yhteydenpitoa on rajoitettu. Säännöksessä tai sen perusteluissa ei kuitenkaan tarkemmin määritellä, mitä momentissa tarkoitetulla muulla yhteydenpidolla tai yhdessäololla tarkoitetaan. Tätä voidaan Melanderin mukaan pitää ehdotetun sääntelyn tarkkarajaisuuden ja täsmällisyyden kannalta ongelmallisena.

Oikeusministeriö toteaa, että säännöksessä ei ole katsottu perustelluksi pyrkiä tyhjentävästi määrittelemään, mitä yhteydenpidolla tai yhdessäololla voidaan tarkoittaa. Muotoilu perustuu tältä osin jo voimassa olevaan sääntelyyn, josta oikeusministeriöllä ei tässä suhteessa ole tiedossa epäselviä tulkintakysymyksiä. Osin ehdotettua ratkaisua puoltaa myös tavoite sääntelyn kattavuudesta eli siitä, että sääntely kattaa kaikki sääntelyn tarkoituksen kannalta olennaiset yhteydenpitoa sisältävät tilanteet. Oikeusministeriö ei siten näe tarvetta muutoksille huomion johdosta.

Rikosseuraamuslaitos on tuonut esiin olevan tärkeää, että Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehille on selvää toimittamatta jätettävän kirjeen, muun postilähetyksen tai viestin osalta toimintatapa ja se, milloin tietoa lähetyksen toimittamatta jättämisestä ei anneta vastaanottajalle tai lähettäjälle. Ilmoitusten tekeminen vankilan ulkopuolella olevalle henkilölle voi kuitenkin joissain tilanteissa olla ongelmallista, koska aina ei ole tietoa siitä, voiko tiedon antaminen vaarantaa tutkintavankeuden tarkoituksen.

Oikeusministeriö pitää esitettyä säännöstä säännöskohtaisine perusteltuineen tältä osin selvänä. Säännöksen mukaan toimittamatta jättämisestä on annettava viipymättä tieto vastaanottajalle, jos kyseessä on yhteydenpitorajoituksen kohteena oleva henkilö ja jollei se vaaranna yhteydenpitorajoituksen tarkoitusta. Tietoa ei siten tällä perusteella ole toimitettava vankilan ulkopuolella olevalle vastaanottajalle, jolloin tämä ei näissä tilanteissa saa tietoa yhteydenpidon rajoituksesta ja yhteydenpitoyrityksestä. Jos taas viestin lähettäjä on vankilan ulkopuolinen henkilö, hänellä on jo tieto omasta yhteydenpidon yrityksestään eikä asiassa ole vastaavaa ongelmaa. Tällöinkin tieto voitaisiin kuitenkin evätä, jos se voisi vaarantaa yhteydenpitorajoituksen tarkoituksen. Oikeusministeriö ei siten näe tarvetta muutoksille huomion johdosta.

Yhteydenpidon rajoittamisesta päättäminen (pakkokeinolain 4 luvun 5 §)

Keskusrikospoliisi on katsonut, että esityksen perusteella jää epäselväksi, mille taholle 5 momentissa tarkoitettu ilmoitusvelvollisuus asetetaan. Säännöksen sanamuotoa tulisikin täsmentää tältä osin.

Oikeusministeriö toteaa, että pykälän säännöskohtaisten perusteluiden mukaan (HE s. 110) ilmoitusvelvollisuus kattaisi sekä yhteydenpidon rajoittamispäätöksestä ilmoittamisen että rajoituksen poistamisesta tai sen lieventämisestä ilmoittamisen. Ilmoitus tulisi tehdä mahdollisimman nopeasti, jotta päätöksen sisältö voidaan ottaa välittömästi huomioon täytäntöönpanossa.

Oikeusministeriön käsityksen mukaan on esitetyn sääntelyn perusteella selvää, että päätöksen tekijän tulee tehdä tätä koskeva ilmoitus Rikosseuraamuslaitokselle. Päätöksen tekijä voi pykälän aikaisemmissa momenteissa todetun mukaisesti olla pidättämiseen oikeutettu virkamies, vangitsemisesta päättävä tuomioistuin tai vankilan yksilönpäällikkö. Oikeusministeriö toteaa, että pakkokeinolaissa käytetään vastaavaa yleistä muotoilua (”on ilmoitettava”) useissa kohdissa (esim. PKL 2:4, 2:10, 2:12 c, 2:15, 3:2, 3:12 jne.) eikä oikeusministeriön tiedossa ole sääntelytavasta aiheutuneita käytännön tulkintaongelmia. Oikeusministeriö arvioi, että sen täsmentäminen, millä taholla ilmoittamisvelvollisuus kulloinkin on, tekisi säännöksestä tarpeettoman vaikealukuisen, ottaen huomioon edellä sanottu asian oletetusta selvyydestä säännöksen käytännön soveltajille. Sanotun johdosta oikeusministeriö ei näe tarvetta muutoksille huomion johdosta.

Tutkintavangin sijoittaminen (tutkintavankeuslain 2 luvun 1 §)

Helsingin käräjäoikeus on katsonut, että pidättämiseen oikeutetun virkamiehen tai syyttäjän saattaessa tuomioistuimen käsiteltäväksi vaatimuksen tutkintavangin säilyttämisestä poliisivankilassa yli seitsemän vuorokautta, tulisi asia voida ratkaista kansliassa ilman istuntokäsittelyä.

Oikeusministeriö toteaa, että kysymyksessä ei varsinaisesti ole pakkokeinolainsäädännön muutostarve vaan tutkintavangin sijoittamista koskeva kysymys. Muutosehdotuksen kohteena olevaa säännöstä käsitellään vanginkuljetuslainsäädännön uudistamista ja tutkintavankien säilyttämisen siirtämistä Rikosseuraamuslaitoksen tiloihin koskevassa hankkeessa (https://oikeusministerio.fi/hanke?tunnus=OM017:00/2020), jossa oikeusministeriö on 27.4.2022 asettanut työryhmän, jonka yhtenä tehtävänä on valmistella tutkintavankeuslakiin tarvittavat tutkintavankien sijoittamista koskevat muutokset. Oikeusministeriö jo tässä yhteydessä kuitenkin huomauttaa, että ehdotus vaikuttaisi pyrkivän keventämään menettelyä, jolla tutkintavankeja voitaisiin pitää poliisin tiloissa seitsemää vuorokautta pidempään, kun taas työryhmätyössä tavoitteena on tutkintavankien siirtäminen vankilaan heti vangitsemisoikeudenkäynnin jälkeen. Joka tapauksessa asia on tullut esille vasta nyt käsiteltävänä olevan asian eduskuntakäsittelyssä eikä oikeusministeriö pidä edellä sanottu huomioiden perusteltuna tarkastella sitä enemmälti käsittelyn tässä vaiheessa ja olemassa olevan aikataulun puitteissa.

Matkustuskiellosta päättävä viranomainen ja matkustuskieltoa koskeva harkinta (pakkokeinolain 5 luvun 4 §)

Keskusrikospoliisi on katsonut, että pakkokeinolaissa tulisi mahdollistaa tuomioistuimen määräämän tehostetun matkustuskiellon määrääminen myös pidättämiseen oikeutetun virkamiehen esityksestä. Tällä hetkellä tehostettuun matkustuskieltoon voi määrätä ainoastaan tuomioistuin käsitelleessään vangitsemisvaatimusta tai vangittuna pitämistä koskevaa asiaa. Poliisihallitus on toivonut samaa muutosta viitatessaan luvun 1 a §:ään. Lisäksi tehostettu matkustuskielto tulisi Keskusrikospoliisin mukaan voida määrätä kansliassa ilman istuntokäsittelyä, jos tehostettuun matkustuskieltoon vaadittava ei sitä vastusta.

Oikeusministeriö toteaa, että matkustuskieltoon saadaan muiden edellytysten täyttyessä määrätä rikoksesta todennäköisin syin epäilty pidättämisen tai vangitsemisen sijasta. Jos tuomioistuin vangitsemisvaatimusta tai vangittuna pitämistä koskevaa asiaa käsitellessään katsoo, että matkustuskielto on riittämätön pakkokeino luvun 1 §:n 1 momentissa tarkoitetun vaaran torjumiseksi, tuomioistuin voi vangitsemisen sijasta määrätä tutkintavangin tai vangittavaksi vaaditun teknisin välinein valvottuun tehostettuun matkustuskieltoon. Matkustuskielto ja tehostettu matkustuskielto ovat siten nimenomaan pidättämisen ja vangitsemisen vaihtoehtoja. Oikeusministeriön näkemyksen mukaan vaatisi nyt esitettyä perusteellisempaa arviota muutoksen tarpeesta ja vaikutuksesta, jos tästä lähtökohdasta luovuttaisiin. Oikeusministeriö huomauttaa tehostetun matkustuskiellon osalta, että kyseessä on suhteellisen uusi pakkokeino, joka tuli mahdolliseksi vasta tammikuussa 2019 (L 101/2018). Lainmuutoksen nimenomaisena tarkoituksena on ollut tarjota vaihtoehtoja tutkintavankeudelle (HE 252/2016 vp). Tämänkään johdosta ei ole oikeusministeriön näkemyksen mukaan pidettävä perusteltuna, että tässä yhteydessä muutettaisiin sanottua tehostetun matkustuskiellon lähtökohtaa. Vastaavasti ei tässä yhteydessä ole perusteltua enemmälti harkita myöskään tehostetun matkustuskiellon antamisen mahdollistamista tuomioistuimen kirjallisessa menettelyssä. Oikeusministeriö huomauttaa, että esityksessä tätä kirjallisen käsittelyn mahdollisuutta on pidetty soveltuvana nimenomaan useissa sellaisissa asiaryhmissä, joissa kysymys on määräajan pidentämistä koskevasta harkinnasta, kun nyt ehdotuksessa kysymys olisi tehostetun matkustuskiellon määräämistä koskevasta harkinnasta.

Matkustuskiellon määräaika (pakkokeinolain 5 luvun 8 §)

Helsingin käräjäoikeus on kiinnittänyt huomiota siihen, että hallituksen esityksessä on esitetty 60 päivän määräajan poistamista syytteen nostamiselle. Käräjäoikeuden mukaan syytteen nostamisen määräpäivän puuttuminen johtaisi siihen, että syytteen nostamiselle matkustuskieltotilanteessa ei ole määräaikaa. Käräjäoikeus vastustaa muutosta. Helsingin käräjäoikeus toteaa, että syytteen nostamisen määräpäivä tulee asettaa myös silloin, kun epäilty määrätään matkustuskieltoon tai tehostettuun matkustuskieltoon.

Suomen Asianajajaliitto on lausuntonsa mukaan pitänyt esitystä tältä osin kannatettavana. Asianajajaliitto on kuitenkin todennut, että matkustuskiellon määräaikaa ei tule poistaa kokonaan.

Oikeusministeriö toteaa, että kysymystä on käsitelty laajalti esityksen valmisteluvaiheissa. Esityksessä (HE s. 20) todetun mukaisesti erilaisia tulkintoja on esitetty siitä, mitä määräaikaa tuomioistuin voi voimassa olevan 2 momentin tarkoittamissa tilanteissa pidentää. Myös lakivaliokunnan edellä viitatuissa lausunnoissa viitataan yhtäältä syytteen nostamisen määräaikaan ja toisaalta matkustuskiellon määräaikaan. Asiasta on oikeusministeriön käsityksen mukaan aiheutunut oikeuskäytännössä tulkintaepäselvyyksiä. Oikeusministeriö pitää keskeisenä, että matkustuskiellon kumoamista ja voimassaoloa koskeva sääntely on selkeää ja sellaista, että sen perusteella matkustuskiellon voimassaolo määräytyy yhdenmukaisten kriteerien perusteella.

Harkittaessa perustelluinta tapaa selventää oikeustilaa esille on valmistelussa noussut kysymys siitä, onko laissa säädetylle 60 päivän määräajalle ylipäätään välttämätöntä tarvetta, ottaen huomioon sääntely muissa matkustuskiellolle rinnasteisissa pakkokeinoissa ja se, että matkustuskielto on kumottava ennenkin määräaikaa heti sen edellytysten lakattua. Kumoamisesta voi päättää pidättämiseen oikeutettu virkamies, vaikka matkustuskielto olisi tuomioistuimen määräämä. Lisäksi kysymys matkustuskiellon voimassa pitämisestä on mahdollista saattaa tuomioistuimeen. Huomiota voidaan kiinnittää myös siihen, että myöskään voimassa olevassa 5 luvun 9 §:ssä tarkoitetuissa tilanteissa matkustuskiellon voimassaololle ei ole asetettu erityisiä määräaikoja. Asiassa on tässä suhteessa annettu painoarvoa myös sille, että matkustuskieltoa käytetään henkilön perusoikeuksiin selvästi enemmän puuttuvien pidättämisen tai vangitsemisen sijasta, mikä osaltaan puoltaa sen varmistamista, että matkustuskiellon käyttöä koskevat edellytykset eivät perusteettomasti hankaloita matkustuskiellon käyttöä suhteessa kyseisiin pakkokeinoihin.

Oikeusministeriö kiinnittää lopuksi huomiota siihen, että ehdotus perustuu kysymystä perusteellisesti tarkastelleen työryhmän yksimieliseen mietintöön, josta annetuissa lausunnoissa useimmat lausunnonantajat ovat puoltaneet esitettyä muutosta. Sanotun johdosta oikeusministeriö ei pidä perusteltuna tehdä esitykseen ehdotettua muutosta.

Poliisihallitus on katsonut, että esitetyt muutokset ovat kannatettavia. Poliisihallitus on kuitenkin katsonut, että jos tuomioistuin voisi määrätä tehostettuun matkustuskieltoon määrätyn otettavaksi tai pidettäväksi kiinni valvontalaitteiden kiinnityksen valmistumiseen asti, tulisi kiinnioton kestosta säätää lain tasolla tarkkarajaisesti. Esitutkintalain ja poliisilain systematiikkaan johdonmukaisesti soveltuvana ja käytännössä riittävänä aikana voisi olla kuusi tuntia.

Oikeusministeriö toteaa, että 2 momentin mukaan tuomioistuin voisi määrätä tehostettuun matkustuskieltoon määrätyn otettavaksi tai pidettäväksi kiinni 1 momentissa tarkoitetun kiinnityksen valmistumiseen asti, jos kiinnitys voidaan suorittaa välittömästi määräyksen jälkeen. Momentin säännöskohtaisissa perusteluissa (HE s. 111) todetaan, että käytännössä tämä edellyttäisi, että tarvittava laitteisto ja sen kiinnityksen osaava henkilökunta olisi saatavilla kiinnitykseen soveltuvassa paikassa, jossa tehostettuun matkustuskieltoon määrätty olisi säilytettävänä tai jonne kyseinen henkilö voitaisiin tuomioistuimen päätöksen jälkeen välittömästi siirtää. Kiinnityksen voitaisiin katsoa olevan mahdollista välittömästi, jos kiinnitys saataisiin valmiiksi *muutaman tunnin* sisällä määräyksen antamisesta. Oikeusministeriö siten arvioi, että säännöstä ja sen perusteluja lukemalla on riittävän selvää, minkä kaltaisia tilanteita ja aikamääreitä säännöksessä tarkoitetaan. Enimmäismääräajan tarkemmassa kirjaamisessa lain tasolle voisi olla muun ohessa vaarana, että siitä tosiasiassa muotoutuisi asiassa tyypillisesti noudatettava aika. Sanotun johdosta oikeusministeriö ei pidä perusteltuna tehdä ehdotuksen johdosta muutoksia.

Matkustuskiellon rikkomisen seuraamukset (pakkokeinolain 5 luvun 10 §)

Keskusrikospoliisi on katsonut, että ehdotetun muutoksen perusteella ei ole selvää, mikä taho on oikeutettu tekemään päätöksen matkustuskiellon muuttamiseksi. Säännöstä tulisi täsmentää tältä osin. Poliisihallitus on yhtynyt näkemykseen ja lisäksi katsonut, että 5 luvun 10 §:ssä ehdotetun muutoksen perusteella ei ole selvää, missä määrin matkustuskieltopäätöstä voidaan kiellon rikkomisen seurauksena muuttaa.

Oikeusministeriö toteaa, että matkustuskiellosta päättävästä viranomaisesta säädetään pakkokeinolain 5 luvun 4 §:ssä, jota ei esityksessä ehdoteta muutettavaksi muutoin kuin pykälän otsikkoa tarkentamalla. Matkustuskieltopäätöksen sisällön muuttamisesta säädetään luvun 7 §:ssä, jonka ehdotetun muotoilun mukaan matkustuskieltopäätöksen muuttamisessa noudatetaan 4 §:n säännöksiä matkustuskiellosta päättävästä viranomaisesta. Matkustuskiellon rikkomisen seuraamuksia koskevan 10 §:n osalta olennainen ei ole tähän 7 §:ssä tehty matkustuskieltopäätöksen sisällön lieventämistä koskeva poikkeus, jonka mukaan pidättämiseen oikeutettu virkamies voi aina päättää matkustuskieltopäätöksen sisällön lieventämisestä. Oikeusministeriö pitää sanotun johdosta selvänä, että myös pakkokeinolain 5 luvun 10 §:n mukaisissa tilanteissa päätöksen matkustuskiellon muuttamiseksi on oikeutettu tekemään luvun 4 §:n mukainen viranomainen.

Poliisihallituksen jälkimmäisen huomion osalta oikeusministeriö toteaa, että tarkoituksena on ollut vahvistaa, että matkustuskiellon rikkomisen seuraamuksena ei automaattisesti tarvitsisi olla pidättäminen tai vangitseminen, vaan riittävää ja mahdollista voisi olla myös matkustuskieltopäätöksen sisällön muuttaminen. Muuttamisen sisältö voisi tällöin olla muun ohessa riippuvainen siitä, minkälaisesta kiellon rikkomisesta asiassa olisi kysymys. Muuttamisen sisältöä harkittaessa käytettävissä olisi vastaava harkintavara kuin matkustuskiellon sisällöstä päätettäessä muutenkin. Sanotun johdosta oikeusministeriö ei pidä perusteltuna tehdä esitykseen muutoksia.

Vakuustakavarikosta päättäminen (pakkokeinolain 6 luvun 2 §)

Keskusrikospoliisi on katsonut, että esitetyn säännöksen perusteella jää epäselväksi se syyttäjätaho, kenelle vakuustakavarikkoa koskeva ilmoitus olisi tehtävä. Lisäksi Keskusrikospoliisi on todennut, että viime vuosina vakuustakavarikoihin on kohdistettu kohtuullisen usein vahingonkorvausvaateita, joita on käsitelty erillisissä vahingonkorvausoikeudenkäynneissä. Myös tämä seikka on Keskusrikospoliisin mukaan huomioitava harkittaessa esitettyä muutosta.

Oikeusministeriö toteaa, että asiaa on käsitelty Keskusrikospoliisin lausunnon johdosta jo esityksen lausuntopalautetta koskevassa jaksossa (HE s. 92). Perusteltuna ei ole pidetty tarkemmin määritellä sitä, mille syyttäjälle ilmoitus tulisi tehdä. Pakkokeinolaissa viitataan useassa kohdassa vastaavalla tavalla yleisesti syyttäjälle tehtävään ilmoitukseen, eikä tältä osin ole ilmennyt käytännön ongelmia. Ehdotuksessa ei siten ole nähty perusteita poiketa pakkokeinolain muusta sääntelystä tältä osin.

Lopuksi oikeusministeriö toteaa, että vahingonkorvausasiaa on käsitelty jäljempänä 6 luvun 11 §:n yhteydessä.

Toimenpiteen kumoaminen (pakkokeinolain 6 luvun 4 §)

Professori Tolvanen ei ole ollut täysin vakuuttunut tarpeesta pykälän 1 momenttiin ehdotetulle muutokselle, jonka mukaan väliaikainen vakuustakavarikko ja vakuustakavarikko säilyvät voimassa, vaikka sakon, vahingonkorvauksen, hyvityksen tai menetettäväksi tuomittavan rahamäärän maksamisen vakuudeksi asetetaan ulosottokaaren 8 luvun 3 §:ssä tarkoitettu vakuus.

Ulosottolaitos on toisaalta katsonut, että kun asiaa koskevassa soveltamiskäytännössä joiltakin osin lienee ollut asiassa epätietoisuutta, ehdotettu muutos selkeyttäisi säännöksiä ja niiden soveltamista.

Oikeusministeriö toteaa, että asiaa koskeva ongelma säännöksen käytännön soveltamisessa on tuotu oikeusministeriön tietoon sekä poliisin että asianajajien taholta esitystä edeltäneessä työryhmävaiheessa. Tuolloin asiasta on kuultu myös Ulosottolaitosta, joka on pitänyt ongelmaa todellisena ja tunnistanut kysymyksen myös lausunnossaan. Ehdotusta on siten pidettävä tarpeellisena ja perusteltuna.

Keskusrikospoliisi on katsonut, että ehdotettuja muutoksia on pidettävä kannatettavina ja nykytilannetta selkeyttävänä nimenomaan torjuntavakuuden oikeusvaikutusten osalta. Sääntelyn tarkentamisessa tulisi Keskusrikospoliisin mukaan ottaa huomioon myös tilanne, jossa torjuntavakuus halutaan asettaa jo ennen väliaikaista määräystä. Sääntelyllä pitäisi mahdollistaa myös tällaisen ennakollisen torjuntavakuuden vastaanottaminen. Näin voitaisiin paremmin turvata asianomistajille tulevat korvaukset tapauksissa, joissa epäilty on ulosottovelallinen.

Oikeusministeriö toteaa, että ehdotusta on perusteltu niukasti eikä sen johdosta ole oikeusministeriön näkemyksen mukaan täysin selvää, mitä ehdotuksella haetaan. Oikeusministeriö kuitenkin toteaa, että ulosottomiehelle asetettavasta torjuntavakuudesta takavarikkoasiassa säädetään ulosottokaaren 8 luvun 3 §:ssä. Lainkohdan mukaan turvaamistointa ei saa panna täytäntöön ja jo toimitettu täytäntöönpano on peruutettava, jos vastaaja asettaa hakijan saatavasta vakuuden ulosottomiehelle. Sama koskee muun turvaamistoimen täytäntöönpanoa, jos vastaaja asettaa vakuuden, jonka hakija hyväksyy tai joka asianmukaisella ja riittävällä tavalla vastaa hakijan oikeussuojan tarvetta. Ulosottokaaren 3 luvun 43 §:n mukaisesti vakuus voi olla pantti tai takaus. Ulosottomiehelle asetettu pantti on samassa asemassa kuin vastapuolelle annettu pantti.

Ulosottokaaren torjuntavakuutta koskevan sääntelyn tarkoituksena on mahdollistaa se, että vireillä olevan turvaamistoimiasian vastaajalla on mahdollisuus estää ulosottomiehen täytäntöönpanotoimet asettamalla vakuus, joka turvaa hakijan mahdollisen saatavan tai muun oikeuden. Ennen väliaikaisen vakuustakavarikkopäätöksen antamista ei oikeusministeriön näkemyksen mukaan ole tarvetta täytäntöönpanon torjumiseen ehdotetulla tavalla. Ehdotuksen taustalla on mahdollisesti ajatus siitä, että

omaisuutta ei voitaisi ulosmitata vastaajan ulosottovelkojen suorittamiseksi, jos vastaaja mahdollisimman aikaisessa vaiheessa asettaisi omaisuutensa rikosasian asianomistajien mahdollisia tulevia saatavia turvaavaksi pantiksi. Tällainen ajattelu ei kuitenkaan oikeusministeriön arvion mukaan ole linjassa ulosottojärjestelmän eikä torjuntavakuutta koskevan sääntelyn tarkoituksen kanssa. Ulosottokaaren 4 luvun 43 §:n mukaan täytäntöönpantu takavarikko tai muu turvaamistoimi ei estä ulosmittausta. Ei ole oikeusministeriön näkemyksen mukaan perusteltua pyrkiä torjuntavakuuden avulla saattamaan vakuustakavarikkoasiaan liittyviä asianomistajia ulosottovelkojia parempaan asemaan. Ulosottovelkojilla on oikeus saada ulosottoperusteen mukainen suoritus saatavilleen. Se, että vireillä on esitutkinta, jossa mahdollisesti tullaan turvaamaan asianomistajien mahdollisia tulevia saatavia vakuustakavarikkopäätöksellä, ei ole oikeusministeriön näkemyksen mukaan peruste pyrkiä heikentämään ulosottovelkojien asemaa.

Oikeusministeriö arvioi siksi, että torjuntavakuuden asettamiselle ennen täytäntöönpanokelpoisen päätöksen antamista ei ole perusteita. Lisäksi on huomattava, että ennen vakuustakavarikkopäätöksen antamista voisi olla epäselvää, minkä suuruista saatavaa torjuntavakuuden tulisi edes turvata. Lopuksi on todettava, että käytännössä vastaajan mahdollisuudet torjuntavakuuden asettamiseen voivat olla vähäiset, jos hänellä on vähäistä suurempi määrä ulosottovelkoja perittävänä.

Keskusrikospoliisi on lisäksi viitannut siihen 4 §:n muutosehdotukseen, että vakuustakavarikon määräajan pidentämistä koskevan asian käsittelyssä sellaiselle henkilölle, jonka oikeutta, etua tai velvollisuutta asia koskee, tulisi varata tilaisuus tulla kuulluksi määräajan pidentämistä koskevan asian käsittelyn yhteydessä. Keskusrikospoliisi on katsonut, että sääntelytarvetta arvioitaessa on huomattava, että asianomistajien ja muiden mahdollisten keskeisten tahojen oikeudet tulee lähtökohtaisesti turvattua nykyisillä pakkokeinoilla. Oikeus tulla kuulluksi tulisi Keskusrikospoliisin mukaan rajata voimassa olevan pakkokeinolain mukaisesti sille, jota asia koskee. Poliisihallitus on toisaalta katsonut, että säännös vaatisi vielä tarkentamista siten, että suurelle asianomistajamäärälle tilaisuuden varaaminen tulla kuulluksi ei olisi tarpeen, jos heidän eduista ja oikeuksista pystytään muutoin huolehtimaan. Tuomioistuin ratkaisisi kuultavat henkilöt.

Oikeusministeriö korostaa Keskusrikospoliisin ehdotuksen johdosta, että asian valmistelussa on pidetty epäselvänä voimassa olevan lain muotoilua siitä, ketä henkilöä asia koskee. Myöskään Poliisihallitus ei lausunnossaan ole pitänyt perusteltuna jättää säännöstä nykyiselleen. Oikeusministeriö ei siksi pidä perusteltuna säilyttää säännöksen nykyistä muotoilua. Toisaalta oikeusministeriön näkemyksen mukaan Poliisihallituksen esittämän muutoksen perustelut ovat varsin niukat ja sitä harkittaessa tulisi tarkemmin selvittää, miten asianomistajien eduista ja oikeuksista huolehtiminen voitaisiin muulla tavoin kattavasti varmistaa. Asian perusteellinen arviointi sopisi paremmin sellaiseen yhteyteen, jossa arvioitaisiin poikkeuksellisen suuren määrän asianomistajia sisältävien oikeusprosessien erityiskysymyksiä kokonaisuutena. Oikeusministeriö korostaa, että esityksessä ehdotetussa muotoilussa kysymys on lainsäädännön nykytilaa selventävästä muutosehdotuksesta, jolla ei tarkoiteta merkittävällä tavalla

muuttaa jo voimassa olevaa lainsäädäntöä koskevaa, esimerkiksi lain esitöistä seuraavaa tulkintakäytäntöä. Asia selviää esityksestä ja ehdotetun muotoilun tulkintaa on avattu säännöksiä koskevissa säännöskohtaisissa perusteluissa, joissa annetut esimerkit koskevat henkilöitä, jotka voivat tulla kysymykseen säännöksissä tarkoitettuina tahoina (HE s. 115, vastaavasti muiden saman muotoilun sisältävien pykälien osalta niitä koskevissa säännöskohtaisissa perusteluissa). Lisäksi asiaa koskevissa säännöksissä, jotka velvoittavat varaamaan tilaisuuden tulla kuulluksi, on jatkossakin mahdollisuus ratkaista asia sanottua henkilöä kuulematta, jollei häntä tavoiteta. Sanotun johdosta oikeusministeriö ei pidä perusteltuna tehdä lausuntojen johdosta muutoksia esitettyyn.

Vahingonkorvausvastuu ja kulujen korvaaminen (pakkokeinolain 6 luvun 11 §)

Keskusrikospoliisin näkemyksen mukaan pakkokeinolaissa tulisi nimenomaisesti todeta, että vakuustakavarikon tarpeellisuus arvioidaan sen määräämishetken mukaisesti ja ettei vahingonkorvausvastuuseen sovelleta ankaraa vastuuta.

Oikeusministeriö toteaa, että asiaa on tarkasteltu esityksen osiossa koskien lausuntopalautetta. Esityksen mukaisesti on syytä kiinnittää huomiota julkisyhteisön vahingonkorvausvastuuta käsittelevään oikeusministeriön hankkeeseen (https://oikeusministerio.fi/hanke?tunnus=OM045:00/2021), jossa muun ohessa arvioidaan pakkokeinojen ja poliisin toimivaltuuksien käyttämisestä aiheutuneen vahingon korvaamista. Oikeusministeriö katsoo, että kysymys on syytä tarkastella mainitussa työssä osana vahingonkorvausvastuiden laajempaa tarkastelua. Oikeusministeriö toteaa lisäksi asiaan liittyen, että nyt käsiteltävänä olevassa esityksessä pakkokeinolain 6 luvun 2 §:ssä ehdotetun syyttäjien osallistumisen vahvistamisen vakuustakavarikosta päättämisestä voidaan olettaa osaltaan vahvistavan vakuustakarikkojen asettamista koskevaa harkintaa.

Rikoksen keskeinen näyttö materiaalissa, johon kohdistuu todistamis-ja takavarikkokielto (pakkokeinolain 7 luvun 3 §)

Keskusrikospoliisi on katsonut, että tulisi mahdollistaa etsinnän sekä takavarikoinnin/jäljentämisen suorittaminen tilanteissa, joissa takavarikkokiellon alainen materiaali muodostaa keskeisen näytön esimerkiksi virkavelvollisuuksien rikkomisesta taikka asianomistajien henkilöllisyydestä. Lisäksi sääntelyä tulisi täsmentää myös laittomasti viedyn, mutta takavarikkokiellon alaisen materiaalin palauttamisen/hävittämisen osalta.

Oikeusministeriö toteaa, että muut lausunnonantajat eivät ole tuoneet esiin Keskusrikospoliisin kuvaamaa ongelmaa. Oikeusministeriön arvion mukaan kysymys on ennen kaikkea oikeudenkäymiskaaren 17 luvun todistelusääntelyn arvioinnista, jota ei ole perusteltua tehdä tämän esityksen yhteydessä. Huomiossa viitatussa korkeimman oikeuden ratkaisussa olennaista on muun ohessa ollut, että mielenterveyspalveluita tarvitsevien on voitava hakeutua tarvitsemaansa hoitoon ja saada hoitoa ilman pelkoa hoitosuhteen paljastumisesta. Korkeimman oikeuden mukaan

mielenterveyspalveluiden käyttämiseen liittyy edelleen negatiivisia asenteita, joten potilassuhdetta koskevien tietojen paljastumista ei ole asiassa kuvatuissa olosuhteissa pidettävä niin selvästi potilaalle edullisina, että ne eivät kuuluisi todistamiskiellon piiriin. Ratkaisusta ei siten näyttäisi seuraavan sellaista selvästi yleistettävää oikeusohjetta, jonka tarkastelu ainakaan tässä yhteydessä olisi perusteltua.

Sanotun ja esityksessä tarkemmin todetun johdosta oikeusministeriö ei pidä perusteltuna tehdä esitykseen tältä osin muutoksia.

Takavarikon kumoaminen ja esineen, omaisuuden tai asiakirjan palauttaminen (pakkokeinolain 7 luvun 14 §), Takavarikon tai jäljentämisen saattaminen tuomioistuimen tutkittavaksi (pakkokeinolain 7 luvun 15 §)

Keskusrikospoliisi on katsonut, että pykälissä ei tulisi tehdä muutosta, jonka mukaan tilaisuus tulla kuulluksi tulisi varata sellaiselle henkilölle, jonka oikeutta, etua tai velvollisuutta asia koskee. Poliisihallitus on viitaten kommenttiinsa 6 luvun 4 §:stä katsonut, että pykälissä tulisi ottaa huomioon mahdollisuus suuresta asianomistajien joukosta.

Oikeusministeriö toteaa, että asiaa on käsitelty edellä 6 luvun 4 §:n yhteydessä.

Takavarikosta tai jäljentämisestä päättäminen vieraan valtion oikeusapupyynnön johdosta (pakkokeinolain 7 luvun 21 §)

Keskusrikospoliisi on katsonut, että säännöksen soveltamiskäytännön selkeyttämiseksi tulisi esitetyn muutoksen sijasta nimenomaisesti todeta, ettei vahvistamisvelvoite koske takavarikon sijasta toteutettavaa jäljentämistä. Poliisihallitus on katsonut, että jäljentämisen kohdalla riittävänä oikeussuojakeinona voidaan pitää pakkokeinolain 7 luvun 15 §:ää.

Oikeusministeriö toteaa, että asiaa on käsitelty esitystä edeltäneessä mietinnössä ja sitä seuranneen esityksen nykytilan kuvauksessa (HE s. 30). Toimenpiteenä jäljentäminen pitkälti rinnastuu takavarikkoon, eikä pakkokeinolain 7 luvussa ole muissakaan kohdissa lähtökohtaisesti tehty erottelua näitä koskevien menettelyjen tai oikeusturvatakeiden välille. Lausunnonantajien selvän enemmistön on valmistelun aikana katsottu hyväksyneen ehdotetun nykytilan selvennyksen. Oikeusministeriö ei sanotun johdosta pidä perusteltuna tehdä esitykseen tältä osin muutoksia.

Kotietsinnän tai paikanetsinnän saattaminen tuomioistuimen tutkittavaksi (pakkokeinolain 8 luvun 18 §)

Eduskunnan oikeusasiamies on katsonut olevan välttämätöntä, että PKL 8 luvun 18 §:ää muutetaan, kun otetaan erityisesti huomioon korkeimman oikeuden mm. Euroopan ihmisoikeussopimukseen (EIOS) ja perustuslain 22 §:ään perustuneet ratkaisut. Oikeusasiamies on kuitenkin arvioinut, että ehdotettu

säännös ei ole ongelmaton. Oikeusasiamiehen käsityksen mukaan olisi varsin vaativa tehtävä arvioida, missä tapauksissa etsintä olisi vaikutuksiltaan sellainen, että se voitaisiin saattaa tuomioistuimen tutkittavaksi. Oikeusasiamies on pitänyt vaihtoehtona esitetylle säännökselle, että säädettäisiin, että kaikki PKL 8 luvun 14 §:ssä tarkoitettuihin paikkoihin kohdistetut etsinnät olisi mahdollista saattaa tuomioistuimen tutkittavaksi. Oikeusasiamies on pitänyt tällaista ratkaisumallia ehdotettua selkeämpänä.

Eduskunnan oikeusasiamies on lisäksi todennut, että laissa tai sen perusteluissa todettaisiin nimenomaisesti, että kulkuneuvo ei olisi PKL 8 luvun 14 §:ssä tarkoitettu paikka.

Oikeusministeriö toteaa, että asia on noussut esiin myös asian aikaisemmissa vaiheissa ja kysymystä on käsitelty esityksessä perusteellisesti. Esityksessä (HE s. 94) todetun mukaisesti oikeusasiamiehen kritisoiman vaikutuksiltaan tai menettelyltään –edellytyksen poistaminen rinnastaisi tuomioistuimeen saattamista koskevan oikeussuojakeinon osalta kotietsinnän ja luvun 14 §:ssä tarkoitetun paikanetsinnän. Tämän voitaisiin katsoa olevan vastoin nykyistä pakkokeinolakia säädettäessä omaksuttua nimenomaista erottelua, jota on perusteltu muun muassa sillä, että kotietsinnän kohteena olisi koti sanan varsinaisessa merkityksessä ja eräät siihen välittömästi liittyvät tilat ja muut paikat (HE 222/2010 vp s. 290). Työryhmän valmistelussa tai muussa mietinnöstä saadussa lausuntopalautteessa erottelussa ei ole nähty ongelmia ja sen säilyttämistä on pidetty tarkoituksenmukaisena. Oikeusministeriö kiinnittää huomiota myös siihen, että myöskään eduskunnan oikeusasiamiehen lausunnon mukaan EIOS:n 8 artikla ei edellytä oikeusasiamiehen ehdottamaa ratkaisua, joka saattaisi lisätä jonkin verran tuomioistuinkäsittelyjä. Sanotun johdosta ja esityksessä tarkemmin esitetyillä perusteilla oikeusministeriö pitää esityksessä tältä osin ehdotettua tasapainoisena ja perusteltuna ratkaisuna.

Eduskunnan oikeusasiamiehen jälkimmäisen, kulkuneuvoa koskevan huomion osalta oikeusministeriö toteaa, että asia on nimenomaisesti selvennetty pykälää koskevissa säännöskohtaisissa perusteluissa (HE s. 119).

Telekuuntelun perusterikokset (pakkokeinolain 10 luvun 3 §)

Professori Melanderin mukaan saattaisi olla perusteltua harkita, että törkeä ampuma-aserikos olisi telekuuntelun perusterikos vain tilanteissa, joissa on kysymys ammattimaisesta tai järjestäytyneestä tai erityisen suunnitelmallisesta teosta. Näissä tilanteissa kysymyksen voi hänen mukaansa katsoa olevan yhteiskunnan turvallisuutta vaarantavasta rikoksesta.

Tulli on nimenomaisesti kannattanut törkeän ampuma-aserikoksen sisällyttämistä telekuuntelun perusterikoslistaan

Oikeusministeriö toteaa, että törkeän ampuma-aserikoksen lisäämistä on nimenomaisesti ja ilman lisäedellytyksiä tai -rajauksia pidetty tarpeellisena esityksen valmistelun eri vaiheissa. Lisäksi oikeusministeriö kiinnittää huomiota muun muassa eduskunnan oikeusasiamiehen lausuntoon, jossa

oikeusasiamies on erikseen todennut, ettei pidä tarpeellisena arvostella mitään ehdotetuista lisäyksistä. Vastaavasti Tulli on nimenomaisesti pitänyt törkeän ampuma-aserikoksen lisäämistä perusteltuna.

Oikeusministeriö toteaa, että professori Melanderin ehdotus jättäisi telekuuntelun ulkopuolelle ainakin sellaiset törkeät ampuma-aserikokset, joissa kvalifiointiperusteina olisi joko rikoksen kohteena oleva erityisen vaarallinen ampuma-ase taikka suuri määrä ampuma-aseita, tehokkaita ilma-aseita tai aseen osia tai jos rikoksella tavoitellaan huomattavaa taloudellista hyötyä. Lisäksi näissäkin olisi kysymys rikoksista, joita olisi pidettävä myös kokonaisuutena arvostellen törkeinä. Epäselvää sen sijaan on, sisältäisikö ehdotus kaikki sellaiset törkeät ampuma-aserikokset, joissa kvalifiointiperusteena on teon erityinen suunnitelmallisuus. Edelleen epäselvää on, sisältäisikö ehdotus tämän lisäksi sellaisia muita törkeitä ampuma-aserikoksia, joissa on kysymys ammattimaisesta tai järjestäytyneestä teosta.

Oikeusministeriö huomauttaa, että telekuuntelun perusterikoslistassa ei tyypillisesti ole rajauduttu vain tiettyihin tietyn rikoksen tekotapoihin tai kvalifiointiperusteisiin. Esimerkiksi huomattava taloudellinen merkitys on kvalifiointiperusteena myös tietyissä muissa telekuuntelun perusterikoksissa, joissa ei ole rajattu pois sillä perusteella törkeiksi tekomuodoiksi kvalifioituvia tekomuotoja. Ehdotetun voidaan siten katsoa jossain määrin poikkeavan pykälän normaalista sääntelytekniikasta ja tekevän säännöksestä jossain määrin vaikeamman soveltaa.

Oikeusministeriö toteaa, että ehdotus vaikuttaisi siten vaativan tarkentamista ja johtavan tarkennettunakin jossain määrin vaikeammin sovellettavaan säännökseen. Oikeusministeriö huomauttaa, että professori Melanderkin on katsonut asiaa olevan vain ”perusteltua harkita”. Oikeusministeriö viittaa lisäksi siihen, että esitystä valmisteltaessa muut lausunnonantajat eivät ole pitäneet törkeän ampuma-aserikoksen lisäämistä ongelmallisena. Sanotun johdosta ja esityksessä tarkemmin esitetyillä perusteilla oikeusministeriö pitää esityksessä tältä osin ehdotettua tasapainoisena ja perusteltuna ratkaisuna.

Helsingin poliisilaitos on katsonut, että telekuunteluperusterikoksia koskevaan luetteloon olisi perusteltua lisätä myös törkeä varkaus. Erityisesti järjestäytyneen ja ammattimaisen rikollisuuden suorittamissa törkeissä varkaustapauksissa telekuuntelulla olisi saatavissa merkittävää tietoa rikosten estämiseksi ja selvittämiseksi. Usein maahan saapuvat ryhmät pystytään tunnistamaan varhaisessa vaiheessa, mutta nyt käytössä olevilla salaisilla pakkokeinoilla ei pystytä estämään tapahtuvia rikoksia.

Keskusrikospoliisin näkemyksen mukaan telekuunteluperusterikoksia koskevaan luetteloon tulisi lisätä myös törkeä tietomurto, törkeä maksuvälipetos sekä törkeä maksuvälinerikos.

Oikeusministeriö toteaa uusia perusterikoksia koskevan tarkastelun lähtökohdaksi, että kultakin lisättävältä perusterikokselta on riittävän vakavuustason lisäksi edellytettävä, että kysymys on perustuslain 10 luvun 4 §:n 4 momentissa tarkoitetuin tavoin yksilön tai yhteiskunnan turvallisuutta taikka kotirauhaa vaarantavasta rikoksesta. Tällaisten rikosten piiriin kuuluvat säännöksen perusteluiden mukaan esimerkiksi huumausainerikokset, törkeät väkivaltarikokset sekä maan- ja valtiopetosrikokset (HE

309/1993 vp, s. 54). Sittemmin yksilön tai yhteiskunnan turvallisuutta taikka kotirauhaa vaarantaviksi rikoksiksi on luettu muun muassa terrorismirikoksia (PeVL 11/2005 vp, s. 3/), törkeä lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö, törkeä vahingonteko ja tietyin edellytyksin eräät törkeät talousrikokset (PeVL 32/2013 vp, s. 3, PeVL 36/2002 vp, s. 4—5). Lisäksi uusia telekuuntelun perusterikoksia harkittaessa tulisi osoittaa, että telekuuntelu olisi näiden selvittämisen kannalta erittäin tärkeä tutkintakeino.

Oikeusministeriö viittaa lisäsi Keskusrikospoliisin ehdotuksen johdosta asiasta esityksessä (HE s. 97) todettuun. Törkeän tietomurron osalta huomiota voidaan muun ohessa kiinnittää siihen, että lisättäväksi ehdotettuihin perusterikoksiin nähden se vaikuttaisi pitävän sisällään myös vähemmän vakavia tekomuotoja, joita lisättäväksi ehdotettuja perusterikoksia alhaisempi rangaistusasteikkokin ilmentää. Törkeän maksuvälinepetoksen ja törkeän maksuvälinerikoksen osalta esitystä edeltänyttä mietintöä valmistelleen työryhmän keskusteluissa tai mietinnöstä saadussa lausuntopalautteessa ei ole esitetty kattavia perusteluita siitä, miksi juuri telekuuntelu olisi näiden selvittämisen kannalta erityisen tarpeellinen ja välttämätön. Oikeusministeriö lisäksi huomauttaa, että muut lausunnonantajat eivät ole pitäneet ehdotettujen nimikkeiden lisäämistä tarpeellisena, vaikka Poliisihallitus onkin yleisellä tasolla yhtynyt Keskusrikospoliisin pakkokeinolain 10 lukua koskeviin ehdotuksiin. Sanotun johdosta oikeusministeriö pitää esityksessä tältä osin ehdotettua tasapainoisena ja perusteltuna ratkaisuna.

Oikeusministeriö kiinnittää huomiota Helsingin poliisilaitoksen ehdotuksen johdosta siihen, että törkeää varkautta koskevassa huomiossa vaikuttaisi korostuvan tarve rikosten ennalta ehkäisemiselle. Pakkokeinolain osalta merkitystä on kuitenkin toimivaltuuden tarpeella nimenomaan jo tapahtuneiden rikosten selvittämisessä. Oikeusministeriö korostaa lisäksi sitä edellä todettua lähtökohtaa, että uusia telekuuntelun perusterikoksia harkittaessa tulisi osoittaa, että juuri telekuuntelu olisi näiden selvittämisen kannalta erittäin tärkeä ja tarpeellinen tutkintakeino. Tämän osalta on merkityksellistä myös se, että törkeän varkauden lisäämistä telekuuntelun perusterikoslistaan ei ole lainkaan tuotu poliisihallinnon taholta esiin esitystä edeltävää mietintöä laadittaessa; että mietinnön lausuntovaiheessa sitä on esittänyt ainoastaan yksittäinen Helsingin poliisilaitoksen poliisi; ja että eduskunnan lakivaliokunnan lausuntovaiheessa sitä on pitänyt tarpeellisena ainoastaan asiasta lausunut Helsingin poliisilaitos. Sanotun johdosta oikeusministeriö ei pidä perusteltuna lisätä törkeää varkautta uudeksi telekuuntelun perusterikokseksi.

Telekuuntelusta ja muusta vastaavasta tietojen hankkimisesta päättäminen (pakkokeinolain 10 luvun 5 §), Televalvonnasta ja sijaintitietojen hankkimisesta päättäminen (pakkokeinolain 10 luvun 9 §)

Eduskunnan oikeusasiamies on todennut, että esitetyssä menettelyssä teleosoitteen ja telepäätelaitteen liityntä pakkokeinon kohteena olevaan henkilöön jää tuomioistuinkontrollin ulkopuolelle. Oikeusasiamies on arvioinut, että ehdotettu 4 momentti on parannus verrattuna ratkaisuun esitystä edeltäneessä työryhmämietinnössä, kun korostetaan perustellun päätöksen tekemistä asiassa. Oikeusasiamies on

huomauttanut, että ehdotettu menettely ei ulkopuolisen kontrollin näkökulmasta vastaa täysin tiedustelulaeissa säädettyä menettelyä, koska telekuuntelun käytössä tiedustelussa tiedusteluviranomaisen päätettyä telekuuntelun kohdentamisesta uuteen telepäätelaitteeseen tai teleosoitteeseen, on asiasta tehtävä ilmoitus tiedusteluvalvontavaltuutetulle. Oikeusasiamies on kuitenkin korostanut, että ehdotetun 4 momentin mukaiset päätökset tulevat luonnollisesti jälkikäteisen laillisuusvalvonnan kohteiksi.

Ficom on katsonut, että teleoperaattoreilla ei välttämättä ole käytössään ajantasaista tietoa esimerkiksi liittymän käyttäjistä, joten teleoperaattoreiden vastuulla ei voi olla selvittää, mitä liittymiä henkilöllä on käytössään. Pykälään ehdotetusta muutoksesta ei saa FiComin ja Elinkeinoelämän keskusliiton mukaan aiheutua lisätyötä teleoperaattoreille, eikä viestinnän luottamuksellisuutta saa vaarantaa epäselvällä käyttäjätiedolla. Elinkeinoelämän keskusliitto on lisäksi katsonut, että kun esitutkintaviranomaiselle jää näin huomattavasti aiempaa enemmän harkintavaltaa, esitetyt muutokset alleviivaavat tarvetta miettiä, miten esitutkintaviranomaisten toimintaa tässä suhteessa valvotaan ja onko valvonta riittävää.

Helsingin käräjäoikeus on katsonut, että jos sääntely muutetaan henkilösidonnaiseksi, tulisi esitutkintaviranomaisen kuitenkin lupaa tuomioistuimelta hakiessaan ilmoittaa tuomioistuimelle ne teleosoitteet ja telepäätelaitteet, jotka tuolloin ovat luvan kohteena sekä ne seikat, joiden perusteella niiden katsotaan olevan. Lisäksi Helsingin käräjäoikeus on pykälään liittyen arvioinut, että kuukauden määräajan alkaessa aina päätöspäivästä voi syntyä juridinen ongelma siitä, että jos aiempi lupa on myönnetty esimerkiksi ajalle 1.1.-31.1., niin voidaanko 30.1. tehdä päätös, joka kattaa myös päivän 31.1., ottaen huomioon ne bis in idem –periaate. Lakiin tulisikin käräjäoikeuden näkemyksen mukaan kirjata, että jatkolupa voidaan myöntää enintään 48 tuntia ennen aiemman luvan päättymistä.

Professori Melander on arvioinut, että ehdotettu sääntely olisi tältä osin arveluttavan avointa. Vaikka ehdotusta voitaneen perustella ainakin tietynlaisilla käytännön näkökohdilla, se Melanderin mukaan toteutuessaan johtaisi telekuuntelua koskevan päätöksen laajenemiseen tavalla, jossa sääntely ei riittävän tarkkarajaisesti ja täsmällisesti eikä oikeasuhtaisesti rajaa telekuuntelua koskevan lupapäätöksen kohdentumista.

Suojelupoliisi on pitänyt ehdotettua tiedustelulainsäädännöstä saatujen kokemusten valossa hyvin toimivana ja tarkoituksenmukaisena ratkaisuna.

Valtioneuvoston oikeuskansleri on todennut pitävänsä hyvin tärkeänä ja myönteisenä, että lainsäädännössä pyritään löytämään mahdollisia esitutkintaviranomaisten sekä tuomioistuinten resursseja säästäviä ja työtä tehostavia muutoksia, kunhan nämä voidaan toteuttaa oikeusturvaa vaarantamatta. Oikeuskansleri on tuonut esiin, että jatkovalmistelussa esitystä on kehitetty ja että esitys täyttää eduskunnalle antamisen oikeudelliset edellytykset. Oikeuskansleri on tuonut kuitenkin esille mahdollisena vaihtoehtona myös sellaisen, että pidättämiseen oikeutetun virkamiehen päätöksessä olisi mainittava se

tuomioistuimen myöntämä lupa, johon toimenpide perustuu. Toisena vaihtoehtona voisi olla myös se, että pidättämiseen oikeutetun virkamiehen päätöksen liitteenä tulisi olla tuomioistuimen myöntämä lupa. Oikeuskansleri on todennut, että lakimuutosten johdosta myös asetuksen 122/2014 muuttaminen näiltä osin saattaa olla perusteltua.

Oikeusministeriö toteaa, että asia on noussut esiin myös valmistelun aikaisemmissa vaiheissa ja kysymystä sekä valitun ratkaisun perusteluja on käsitelty esityksessä perusteellisesti (HE s. 42-43, 48, 97-98, 123, 125, 148-149). Esityksessä ei tältä osin ehdoteta muutettavaksi telepakkokeinojen edellytyksiä koskevaa sääntelyä tai esimerkiksi sitä, mihin liittymiin tai laitteisiin telepakkokeinoja voidaan kohdistaa. Kysymys on vain päätöksentekotason muuttamisesta asiassa, jossa pidättämiseen oikeutetun virkamiehen esityksellä on nykyäänkin ollut vahva asema. Esityksen mukaan pidättämiseen oikeutetun virkamiehen tulisi tehdä toimenpiteen kohteena olevista teleosoitteista tai telepäätelaitteista erillinen, laillisuusvalvonnankin kohteena oleva päätös, jossa olisi nimenomaisesti perusteltava syyt toimenpiteen kohteena olevien teleosoitteiden tai telepäätelaitteiden valitsemiselle. Ehdotetun johdosta toimenpiteen kohteena olevia teleosoitteita ja –laitteita koskeva pidättämiseen oikeutetun virkamiehen perusteluvelvollisuus siten jossain määrin tarkentuisi nykyisestä.

Lisäksi salaisen pakkokeinon käytöstä ilmoittamista koskevassa pakkokeinolain 10 luvun 60 §:ssä säädettäisiin, että epäillylle telekuuntelusta tai televalvonnasta tehtävässä ilmoituksessa olisi myös yksilöitävä toimenpiteen kohteena olleet teleosoitteet ja telepäätelaitteet. Asialla olisi merkitystä epäillyn oikeusturvatakeiden – kuten esimerkiksi kantelu, rikosilmoitus tai vahingonkorvauskanne – lisäksi mainitun pykälän 5 momentin johdosta tuomioistuimen tiedonsaannin kannalta.

Esityksessä ei myöskään ehdoteta muutettavaksi esimerkiksi teleoperaattoreiden roolia toimenpiteessä, vaan näiden toiminta asiassa perustuisi jatkossakin viranomaisen päätöksiin. Oikeusministeriö arvioi, että muutosehdotus ei lisää epäselvän käyttäjätiedon määrää aiheuttaen täten lisätyötä teleoperaattoreille. Selvää on, että nykyäänkin telepakkokeinot ovat voineet kohdistua muihinkin henkilöihin kuin rikoksesta epäiltyyn. Esityksessä kuitenkin säilytettäisiin velvollisuus keskeyttää telekuuntelu pakkokeinolain 10 luvun 58 §:ssä tarkoitetuissa tapauksissa ja lisättäisiin myös televalvonta kyseisen säännöksen piiriin.

Oikeusministeriö arvioi, että valtioneuvoston oikeuskanslerin esittämät vaihtoehdot voidaan huomioida jo esitetyssä sääntelyssä. Luontevana voidaan pitää, että toimenpiteen kohteena olevia teleosoitteita tai telepäätelaitteita koskevassa päätöksessä viitataan siihen tuomioistuimen päätökseen, jolla on saatu lupa kyseiselle telepakkokeinolle. Oikeusministeriö arvioi, että näin todennäköisesti meneteltäisiin jo ehdotetun sääntelyn perusteella annettavissa päätöksissä, mutta ei näe estettä sille, että lakivaliokunta nostaisi tämän perusteltuna käytäntönä esiin myös asiaa koskevassa mietinnössään. Lisäksi oikeusministeriö toteaa, että jos esityksessä tältä osin ehdotettu lainsäädäntö hyväksytään, tarkastellaan oikeusministeriössä huolellisesti tästä mahdollisesti aiheutuvat muutostarpeet valtioneuvoston asetukseen esitutkinnasta, pakkokeinoista ja salaisesta tiedonhankinnasta (122/2014).

Oikeusministeriö katsoo Helsingin käräjäoikeuden tätä koskevan ehdotuksen johdosta, että säännöksessä ei ole tarvetta kategorisesti rajata sitä aikaa, jona telekuuntelun tai –valvonnan jatkolupa voidaan antaa. Oikeusministeriö arvioi, että esitetty ei ole ongelma ne bis in idem –periaatteen kannalta eikä ajan rajaaminen 48 tuntiin toisaalta vaikuttaisi ehdotuksessa mainittuun peruskysymykseen. Oletettavana voidaan myös työn resurssointiin liittyvistä syistä pitää, että jatkolupia koskevia päätöksiä ei tyypillisesti tehdä useita päiviä ennen voimassa olevan luvan päättymistä. Oikeusministeriö ei pidä perusteltuna ajatusta siitä, että tuomioistuin ratkaisisi myös luvan kohteena olevat liittymät ja laitteet lupaa myönnettäessä, jos uusien laitteiden ja liittymien osalta kuitenkin päätösvalta olisi pidättämiseen oikeutetulla virkamiehellä. Tämä asettaisi liittymät ja laitteet perusteetta erilaiseen asemaan siitä riippuen, milloin niitä on esitetty telepakkokeinojen kohteeksi.

Oikeusministeriö toteaa, ettei esitutkintaviranomaisen valvontaa koskeva yleisempi tarkastelu ole tullut esiin esityksen valmisteluvaiheessa. Oikeusministeriön arvion mukaan mahdollinen laajempi tarkastelu voisi olla perusteltua tehdä myöhemmässä yhteydessä kokonaisuutena pakkokeinojen käytön osalta, jos asiassa on nähty käytännössä ongelmia. Oikeusministeriö kuitenkin viittaa esityksessä tehtyyn tarkasteluun koskien erityisesti eduskunnan oikeusasiamiehen laillisuusvalvontakäytäntöä. Lisäksi esityksessä on tarkasteltu pakkokeinolain 10 luvun 65 §:n 2 momentin mukaista velvoitetta, jonka mukaan sisäministeriön ja valtiovarainministeriön on annettava eduskunnan oikeusasiamiehelle vuosittain kertomus salaisten pakkokeinojen ja niiden suojaamisen käytöstä ja valvonnasta. Esityksessä todetun mukaisesti sisäministeriön osalta velvoitteen johdosta on vuotta 2020 koskien toimitettu eduskunnan oikeusasiamiehelle 2.3.2021 päivätty Poliisihallituksen kertomus sisäministeriölle poliisin salaisesta tiedonhankinnasta ja sen valvonnasta vuonna 2020 (POL-2020-81238). Kertomuksessa on ensinnäkin todettu yleisesti, että salaisen tiedonhankinnan järjestäminen, käyttö ja valvonta ovat toiminnallisina prosesseina olleet edelleen hyvällä tasolla ja puutteiden ja epäkohtien määrät ovat vakiintuneet matalalle tasolle (s. 38). Vastaavasti esityksessä todetun mukaisesti valtiovarainministeriön 26.2.2021 päivätyssä kertomuksessa eduskunnan oikeusasiamiehelle (VN/5131/2021) on tuotu yleisesti esiin tuomioistuinkontrollin sisältävien pakkokeinojen osalta, että tuomioistuimet ovat tarkastelujakson aikana poikkeuksetta katsoneet vaatimusten perustelut riittäviksi ja myöntäneet haetut luvat (s. 3). Lisäksi Tullin valtiovarainministeriölle toimittamassa, 17.2.2021 päivätyssä raportissa salaisesta tiedonhankinnasta Tullissa 2020 (Dnro 3/04.04.03/2021) todetaan Tullin laillisuusvalvonnassa kiinnitetyn tarkastelujakson aikana erityistä huomiota pidättämiseen oikeutettujen virkamiesten omalla päätöksellä toteuttamiin tiedonhankintakeinoihin. Näiden osalta raportissa todetaan, että tiedonhankintakeinoja koskevat perustelut ovat olleet varsin kattavia ja hyviä (s. 15–16).

Sanotun johdosta ja esityksessä tarkemmin esitetyillä perusteilla oikeusministeriö pitää esityksessä tältä osin ehdotettua tasapainoisena ja perusteltuna ratkaisuna eikä näe tarvetta tehdä esitykseen tältä osin muutoksia.

Televalvonta teleosoitteen tai telepäätelaitteen haltijan suostumuksella (pakkokeinolain 10 luvun 7 §)

Keskusrikospoliisi on arvioinut, että olisi ollut selkeämpää sitoa säännöksen soveltamisala selkeästi tilanteisiin, joissa asianomistaja ei fyysisen terveydentilan huonontumisen (esimerkiksi tajuttomuus tai kooma) vuoksi pysty antamaan säännöksessä tarkoitettua suostumusta. Sen sijaan ulkopuolelle tulisi jättää kaikki muut tilanteet, sillä ne johtavat vain epäselviin tulkintoihin säännöksen soveltamisalasta.

Oikeusministeriö arvioi, että henkilön terveydentilan arviointiin tai terveydentilan merkitykseen liittyvät lisäedellytykset ovat omiaan tekemään ehdotetusta sääntelystä monimutkaisempaa ja käytännössä vaikeammin sovellettavaa. Tätä tulisi välttää erityisesti siksi, koska kyse on kiireellisistä tilanteista. Oikeusministeriö arvioi tämän näkökohdan liittyvän myös Keskusrikospoliisin ehdotukseen, jonka perusteella henkilön terveydentilaa tulisi arvioida esityksessä ehdotettua tarkemmin. Oikeusministeriö korostaa lisäksi, että muut lausunnonantajat ovat pitäneet esityksessä ehdotettua hyväksyttävänä. Oikeusministeriö ei siksi pidä perusteltuna tehdä ehdotuksen johdosta muutoksia esitykseen.

Peitelty tiedonhankinta tietoverkossa (pakkokeinolain 10 luvun 14 §)

Eduskunnan oikeusasiamies on arvioinut, että toteutuessaan ehdotus ilmeisesti osaltaan vähentää tarvetta käyttää epäillyn perusoikeuksiin tyypillisesti enemmän puuttuvaa peitetoimintaa tietoverkossa. Eduskunnan oikeusasiamies on lisäksi kiinnittänyt huomiota siihen, että ehdotuksessa mainittu rikoslain 17 luvun 19 § on kumottu 1.1.2023 alkaen lailla 732/2022. Asiallisesti vastaavista teoista on 1.1.2023 alkaen säädetty rikoslain 20 luvun 21 §:ssä (Lasta seksuaalisesti esittävän kuvan hallussapito). Enimmäisrangaistus on korotettu kahteen vuoteen vankeutta. Näin ollen ehdotetun momentin alkuosa (”säädetty ankarin rangaistus on kaksi vuotta vankeutta”) kattaisi jo tämän erikseen mainitun kriminalisoinnin. Erillismaininta tästä kriminalisoinnista näyttäisi siten olevan tarpeeton. Professori Tolvanen on toisaalta katsonut, että viittaus kumottuun säännökseen on kuitenkin perusteltu siksi, että esitutkintaan voi tulla rikoksia, joihin sovelletaan lievemmän lain periaatteen perusteella aiemmin voimassa ollutta lievempää lakia. Nyt voimassa olevassa tunnusmerkistössä (RL 20:21) on kahden vuoden enimmäisrangaistus. Kumotussa RL 17 luvun 19 §:ssä enimmäisrangaistukseksi oli säädetty yksi vuosi vankeutta.

Keskusrikospoliisi katsoo, että perustellumpana ratkaisuna olisi ollut hajauttaa sääntely voimassa olevan pakkokeinolain tavoin siten, että Tulli ja Rajavartiolaitos voivat kohdistaa epäiltyyn peiteltyä tiedonhankintaa tietoverkossa vain erikseen määriteltyjen rikosten selvittämisessä.

Professori Melander on todennut, että hänestä ei ole kategorisesti ajateltavissa, että peitellyn tiedonhankinnan (tai peitetoiminnan) mahdollistaminen väljemmin edellytyksin tietoverkossa olisi hyväksyttävää HE:ssä 222/2010 vp ja esityksessä mainituin perustein.

Tulli on pitänyt ehdotusta tarpeellisena ja perusteltuna katsoen, että myös rikollinen toiminta hyödyntää koko ajan aktiivisemmin tietoverkkoja, jotka toimivat myös Tullin kannalta olennaisen salakuljetusrikollisuuden myyntialustoina. Myös Rajavartiolaitos on pitänyt ehdotettavaa toimivaltuutta erittäin tarpeellisena ja perusteltuna korostaen, että digitalisoituvassa yhteiskunnassa myös rikollinen toiminta on siirtynyt ja siirtyy kiihtyvällä vauhdilla tietoverkkoihin. Ehdotettu toimivaltuus tehostaa Rajavartiolaitoksen mahdollisuuksia puuttua tietoverkoissa toteutettuihin rikoksiin, mutta edesauttaa myös reaalimaailmassa tehtyjen rikosten selvittämistä tietoverkkojen avulla.

Oikeusministeriö viittaa esityksessä asiasta lausuttuun ja toteaa, että peitellyssä tiedonhankinnassa kysymys on tiettyyn henkilöön kohdistuvasta lyhytkestoisessa vuorovaikutuksessa tapahtuvasta tiedonhankinnasta, jossa poliisimiehen tehtävän salaamiseksi käytetään vääriä, harhauttavia tai peiteltyjä tietoja. Peitetoiminnalla taas tarkoitetaan tiettyyn henkilöön tai hänen toimintaansa kohdistuvaa suunnitelmallista tiedonhankintaa käyttämällä soluttautumista, jossa tiedonhankinnan edellyttämän luottamuksen hankkimiseksi tai tiedonhankinnan paljastumisen estämiseksi käytetään vääriä, harhauttavia tai peiteltyjä tietoja tai rekisterimerkintöjä taikka valmistetaan tai käytetään vääriä asiakirjoja. Kyseisissä tiedonhankintakeinoissa on siten kysymys tietyiltä osin samankaltaisesta toiminnasta, mutta peitetoimintaa voidaan tyypillisesti pitää kestoltaan pidempiaikaisena, pidemmälle menevänä ja kohdehenkilön tuntemaa luottamuksen tunnetta enemmän horjuttavana toimintana kuin peiteltyä tiedonhankintaa. Tämä eroavaisuus onkin tunnistettu kyseisten tiedonhankintakeinojen käytön edellytyksissä. Tietoverkossa tapahtuvan toiminnan osalta peitetoimintaa voidaan kuitenkin käyttää matalammalla kynnyksellä kuin peiteltyä tiedonhankintaa.

Nyt käsiteltävänä olevalla ehdotuksella pyritään eduskunnan oikeusasiamiehen lausunnossa arvellulla tavalla vähentämään tarvetta käyttää epäillyn perusoikeuksiin tyypillisesti enemmän puuttuvaa peitetoimintaa tietoverkossa. Suhteellisuus- ja vähimmän haitan periaatteiden mukaisena voidaan pitää sitä, että sääntelyllä pyritään ohjaamaan perusoikeuksia mahdollisimman vähän loukkaavien keinojen käyttöön tilanteissa, joissa tarve tiettyjen tiedonhankintakeinojen käytön mahdollistamiselle on olemassa, mutta tiedonhankintakeinolla tavoiteltu tulos voisi tietyissä tilanteissa olla saavutettavissa myös perusoikeuksiin vähemmän puuttuvilla keinoilla.

Oikeusministeriö arvioi, että tietoympäristön muuttuessakin esityksessä asiassa esitetyt perustelut ovat huomionarvoisia. Tietoverkossa tapahtuvalle ihmisten väliselle vuorovaikutukselle on edelleen tyypillistä esimerkiksi se, ettei toisen osapuolen henkilöllisyyttä aina tiedetä, vaan tämä voi esiintyä esimerkiksi nimimerkillä. Lisäksi tietoverkossa tapahtuvan tiedonhankinnan dokumentointi voidaan edelleen toteuttaa helpommin ja tarkemmin kuin muussa tiedonhankinnassa, joten jälkikäteen on luotettavasti selvitettävissä, kuinka tiedonhankintaa suoritettaessa on toimittu. Tietoverkkoympäristössä ei ole edelleenkään tavanomaisen tiedonhankinnan turvallisuusriskejä.

Oikeusministeriö huomauttaa lisäksi, että esityksessä on viranomaiskohtaisesti kuvattu, miksi ehdotettua toimivaltuutta on pidetty perusteltuna poliisin lisäksi myös Tullille ja Rajavartiolaitokselle. Lisäksi Tulli ja Rajavartiolaitos ovat omissa lausunnoissaan korostaneet asian tärkeyttä heidän toiminnalleen ja esittäneet perusteluja asian tueksi. Oikeusministeriö ei siksi pidä perusteltuna tehdä tätä koskevan ehdotuksen johdosta muutoksia esitykseen.

Oikeusministeriö pitää lopuksi perusteltuna eduskunnan oikeusasiamiehen huomiota viittauksesta rikoslain 17 luvun 19 §:ään. Oikeusministeriö ei professori Tolvasen lausunnossa sanotusta huolimatta pidä perusteltuna jättää pykälään viittausta kumottuun rikoslain säännökseen. Pykälän 4 momentti tulisi siten muuttaa kuulumaan seuraavasti:

Poliisi, Tulli ja Rajavartiolaitos saavat kohdistaa epäiltyyn peiteltyä tiedonhankintaa tietoverkossa, jos tätä on syytä epäillä rikoksesta, josta säädetty ankarin rangaistus on vähintään kaksi vuotta vankeutta~~, tai jos kysymyksessä on rikoslain 17 luvun 19 §:ssä tarkoitettu rikos~~.

Tekninen kuuntelu ja sen edellytykset, ns. näppäimistökuuntelu (pakkokeinolain 10 luvun 16 §)

Eduskunnan oikeusasiamies on katsonut, että edellyttää tarkkaa pohdintaa kotirauhan suojan näkökulmasta se, onko ”merkitystä sillä, tapahtuuko näppäimistökuuntelulla seurattava toiminta asumiseen käytettävässä vai muussa tilassa”. Oikeusasiamies on katsonut joka tapauksessa olevan kotirauhan piiriin tunkeutumista sekin, että ”kuunnellaan” näppäimistöä laitteesta, jota käytetään kotirauhan suojaa nauttivassa tilassa.

Keskusrikospoliisin mukaan kuvatun kaltainen näppäimistökuuntelu olisi luontevampaa kytkeä teknisellä laitetarkkailulla toteutettavaksi huomioiden erityisesti se, että teknisestä laitetarkkailusta päättää tuomioistuin eikä pidättämiseen oikeutettu virkamies.

Professori Tolvanen on arvioinut, että erityisen perusteltu on käytännön tarpeiden näkökulmasta 16 §:ään esitetty muutos (esitutkintaviranomainen saa kohdistaa pelkästään tekniseen laitteeseen kohdistuvaa teknistä kuuntelua laitteeseen sen sijaintipaikasta riippumatta). Kotirauhan suojaa ei nauti laite vaan suojan piirissä oleskeleva ihminen.

Oikeusministeriö toteaa, että lausunnoissa esitettyjä näkökohtia on käsitelty esityksessä perusteellisesti (HE s. 51-52). Esityksessä todetun mukaisesti esityksen näkemys näppäimistökuuntelun suhteesta kotirauhan suojaan perustuu pitkälti eduskunnan hallintovaliokunnan asiassa ottamaan kantaan (HaVM 36/2018 vp s. 45–46). Voinee olla mahdollista, että ihmiset käyttävät telepäätelaitteita ainakin jossain määrin eri tavoin sen mukaan, oleskelevatko he kotirauhan suojaamassa paikassa vai yleisellä paikalla. Toisaalta voidaan myös ajatella, että digitaalisen tietotekniikan yleistyminen arkielämän toiminnoissa mahdollistaa yksityisten keskustelujen käymisen lähes missä tahansa. Selvää joka tapauksessa lienee,

että esitutkintaviranomaisen ei käytännössä ole aina edes mahdollista olla tietoinen siitä, missä teknistä laitetta seurannan aikana käytetään.

Teknisen laitetarkkailun alaa ehdotetaan esityksessä tarkennettavaksi niin, että laitetarkkailua ei saa kohdistaa sellaiseen luottamukselliseen viestiin, jota koskevasta telekuuntelusta, televalvonnasta ja muusta teknisestä tarkkailusta kuin laitetarkkailusta säädetään tässä luvussa. Esitetty muotoilu on saanut kannatusta asian valmisteluvaiheessa eikä sitä ole kritisoitu myöskään valiokunnille toimitetuissa lausunnoissa (ks. seuraava kohta teknisen laitetarkkailun osalta ehdotettavista muutoksista). Tämän takia on johdonmukaista ja myös sisällöllisesti perusteltua tulkita näppäimistökuuntelun jatkossa sisältyvän teknisen laitetarkkailun määritelmän piiriin, paitsi jos kysymys on sellaisesta luottamuksellista viestiä koskevasta telekuuntelusta, televalvonnasta tai muusta teknisestä tarkkailusta kuin laitetarkkailusta, josta säädetään muualla pakkokeinolain 10 luvussa.

Oikeusministeriö ei edellä sanotun johdosta pidä perusteltuna tehdä lausuntojen johdosta muutoksia esitykseen.

Tekninen laitetarkkailu ja sen edellytykset (pakkokeinolain 10 luvun 23 §)

Keskusrikospoliisi on katsonut, että esitettyjä muutoksia on teknisen laitetarkkailun osalta pidettävä kannatettavina. Keskusrikospoliisin näkemyksen mukaan laitetarkkailu tulisi lisäksi mahdollistaa myös erilaisissa tietojärjestelmissä tai henkilön hallitsemissa etätallennustiloisssa (ml. pilvipalvelut) olevaan dataan. Tältä osin analogiaa tulisi hakea erityisesti laite-etsinnän määritelmästä. Laite-etsintä voi nimittäin kohdistua teknisessä laitteessa tai tietojärjestelmässä etsinnän toimittamishetkellä olevaan tietosisältöön.

Oikeusministeriö toteaa, että tarkoituksena on ollut selventää teknisen laitetarkkailun suhdetta muihin pakkokeinolain 10 luvun pakkokeinoihin siten, että soveltamisala vastaisi jo voimassa olevassa sääntelyssä tarkoitettua. Valmistelussa ei ole nostettu esille ehdotuksia soveltamisalan laajentamisesta. Oikeusministeriö katsoo, että tätä koskevat ehdotukset tulisi arvioida huolellisesti asiaa koskevassa tarkastelussa eikä edellä sanottu huomioiden pidä perusteltuna, että esityksen tässä käsittelyvaiheessa soveltamisalaan tehtäisiin merkittäviä laajennuksia.

Teleosoitteen tai telepäätelaitteen yksilöintitietojen hankkiminen (pakkokeinolain 10 luvun 25 §)

Eduskunnan oikeusasiamies ei ole pitänyt esityksessä esitettyjä perusteluja riittävinä ja vakuuttavina ehdotetun muutoksen tueksi. Oikeusasiamies on viitannut siihen, että kirjallisuudessa voimassa olevaa rajoitusta on pidetty asianmukaisena ja siihen, että poliisilain muuttamista koskevaan hallitukseen esitykseen (HE 266/2004 vp) antamassaan lausunnossa perustuslakivaliokunta (PeVL 11/2005 vp) piti puheena olevaa rajoitusta säätämisjärjestyskysymyksenä ja totesi tässä tarkoitetusta laitteesta muun muassa siten, että luottamuksellisen viestin salaisuuden suojaamisen kannalta olennaisista seikoista on valiokunnan mielestä välttämätöntä säätää laissa riittävän täsmällisesti esimerkiksi rajaamalla poliisin

oikeus koskemaan ainoastaan sellaista laitetta, jota on teknisesti mahdollista käyttää siten, että vain ehdotetussa säännöksessä tarkoitetut yhteys- ja yksilöintiedot tulevat hankituiksi.

Elinkeinoelämän keskusliitto ja FiCom ry ovat todenneet olevan tärkeää huolehtia, ettei teleosoitteen tai telepäätelaitteen yksilöintitietojen hankkimisen helpottaminen eri teknisillä laitteilla aiheuta häiriötä verkoille.

Valtioneuvoston oikeuskansleri ei ole pitänyt teknisen rajoituksen poistamista perusoikeuksien suojan kannalta ongelmallisena. Tiedonhankinnassa käytettävien laitteiden teknisten ominaisuuksien sijaan olennaista on, että laitetta käytetään vain siihen tarkoitukseen mihin lupa on myönnetty. Oikeuskansleri on tuonut esiin, että vastaavalla tavalla esimerkiksi teknisen kuuntelun osalta ei ole rajausta sille, ettei kuunteluun voisi käyttää laitetta, joka sisältää myös kameran ja siten mahdollisuuden myös katseluun. Oikeuskansleri on korostanut, että siviilitiedustelussa poliisilain 5 a luvun 15 §:ssä vastaavanlaista rajoitusta ei olekaan.

Oikeusministeriö toteaa, että esitys on ollut käsittelyssä perustuslakivaliokunnassa, jossa on muun ohessa keskusteltu nyt käsillä olevasta kysymyksestä. Oikeusministeriö viittaa esityksessä asiasta lausuttuun ja katsoo esityksessä korostetun mukaisesti, että teknisten ratkaisujen monipuolistuessa ja kehittyessä perusteltuna ei voida pitää, että pykälässä tarkoitettuun toimintaan voisi jatkossakin hankkia vain laitteita, joiden tulisi soveltua pelkästään teleosoitteen ja telepäätelaitteen yksilöimiseen. Mahdollisena voidaan pitää, että saatavilla ei jossain vaiheessa ole pelkästään tähän tarkoitukseen soveltuvia laitteita tai että tällaisten hankkiminen ei ainakaan ole kokonaistaloudellisesti perusteltua. Ajattelutapaa voidaan lisäksi yleisemminkin pitää vieraana pakkokeinolain sääntelylle, jossa yleisesti painotetaan käytettävien laitteiden ominaisuuksien sijaan sitä, mitä näillä laitteilla saadaan tehdä. Tältä osin oikeusministeriö viittaa myös valtioneuvoston oikeuskanslerin lausunnossa asiasta todettuun. Oikeusministeriön näkemyksen mukaan myöskään eduskunnan oikeusasiamiehen lausunnossaan siteeraama perustuslakivaliokunnan lausuma ei edellytä sitä voimassa olevan lainsäädännön mukaista rajoitetta, että saataisiin käyttää ainoastaan sellaista teknistä laitetta, jota voidaan käyttää vain teleosoitteen ja telepäätelaitteen yksilöimiseen.

Lopuksi oikeusministeriö toteaa, että esityksen mukaan liikenne- ja viestintävirasto tarkastaa, ettei pykälän 1 momentissa tarkoitettu tekninen laite ominaisuuksiensa vuoksi aiheuta haitallista häiriötä yleisen viestintäverkon laitteille tai palveluille. FiCom ry:n ja Elinkeinoelämän keskusliiton lausunnoissaan esiin nostama asia on siten huomioitu ehdotetussa lainsäädännössä.

52 § Kuuntelukiellon alaisen materiaalin hävittäminen (ei sisälly hallituksen esitykseen, pakkokeinolain 10 luvun 52 §)

Keskusrikospoliisi on pitänyt tarpeellisena lisätä säännökseen takavarikoimis- ja jäljentämiskieltoja koskevaa PKL 7 luvun 3 §:n 4 momenttia vastaava säännös, jonka mukaan asiakirja tai muu kohde

saadaan pitää takavarikoituna tai jäljennettynä, jos sen irrottaminen tai erottaminen muusta takavarikon kohteesta ei ole mahdollista. Keskusrikospoliisin näkemykseen lisättävä lause 4 momenttiin voisi olla esimerkiksi seuraavanlainen:

Tallenne saadaan jättää hävittämättä, jos sen toteuttaminen ei ote mahdollista hävittämättä muuta tallentunutta materiaalia.

Suomen journalistiliitto on todennut, että 52 §:n 2 momentin 3 kohdassa käytetään vanhasta lakitekstistä peräisin olevia sanoja ”ohjelmatoimittajan harjoittaja”. Ko. kohta viittaa sananvapauslaissa (20§) ja oikeudenkäymiskaaressa (17:20§) määriteltyyn lähdesuojaan. Näissä lainkohdissa käytetään kuitenkin muotoilua ”ohjelmatoiminnan harjoittaja”. Tässä yhteydessä olisi hyvä varmistaa, että lain sanamuoto vastaa sitä, mitä tosiasiallisesti tarkoitetaan.

Oikeusministeriö toteaa, että Keskusrikospoliisin asiassa esittämä huomio ei ole tullut esiin esityksen aikaisemmassa valmistelussa, kun pakkokeinolakia soveltavilta käytännön toimijoilta on useaan otteeseen pyydetty näiden näkemyksiä pakkokeinolainsäädännön kehittämistarpeista. Oletettavana tämän johdosta voidaan pitää, että kysymyksessä ei ole ainakaan erityisen laaja käytännön ongelma. Oikeusministeriö toteaa myös, että ehdotusta on perusteltu niukasti eikä sen perusteella selviä ongelman kokoluokka tai vaihtoehtoiset tekniset ratkaisut, joilla ongelmaan voitaisiin puuttua. Oikeusministeriö pitää ongelmallisena ehdotettua muotoilua erityisesti siitä syystä, että se tuntuisi estävän kiellettyä materiaalia sisältävän tallenteen hävittämisen aina, jos se on teknisesti tallennettu niin, että hävittäminen johtaisi minkä tahansa muun materiaalin hävittämiseen. Oikeusministeriö ei pidä tätä perusteltuna. Oikeusministeriö ei asian tässä käsittelyvaiheessa pidä perusteltuna tehdä muutoksia ehdotuksen johdosta.

Oikeusministeriö katsoo, että Suomen journalistiliiton ehdottama täsmennys on lausunnossa esitetyistä syistä perusteltu. Pykälän 2 momentin 3 kohtaa on perusteltua muuttaa journalistiliiton lausunnossaan toteaman mukaisesti kuulumaan seuraavasti:

3) rikoksesta epäillyn ja oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 20 §:n 1 momentissa tarkoitetun yleisön saataville toimitetun viestin laatijan tai julkaisijan tai ohjelmatoiminnan harjoittajan taikka tähän mainitun luvun 22 §:n 2 momentissa tarkoitetussa suhteessa olevan henkilön väliseen viestiin.

Ylimääräisen tiedon käyttäminen (pakkokeinolain 10 luvun 56 §)

Eduskunnan oikeusasiamies on pitänyt varsin kyseenalaisena, ovatko ehdotetut rikokset perustuslakivaliokunnan (PeVL 32/2013 vp) edellyttämin tavoin vakavuusasteeltaan muihin momentissa tarkoitettuihin rikoksiin rinnastuvia ja täyttävätkö ne tuolloisessa perustuslain 10 §:n 3 momentissa ja nykyisessä 4 momentissa asetetut vaatimukset yksilön tai yhteiskunnan turvallisuutta taikka kotirauhaa vaarantavista rikoksista. Professori Melander on todennut pitävänsä epäselvänä, onko säännökseen lisättäväksi ehdotetuissa lahjusrikoksissa ja virkarikoksissa kysymys yksilön tai yhteiskunnan turvallisuutta

taikka kotirauhaa vaarantavista rikoksista. Melander on lisäksi katsonut, että perusoikeuksiin puuttuvan sääntelyn oikeasuhtaisuusvaatimuksen kannalta ei voida pitää perusteltuna, että ylimääräisen tiedon käyttö olisi mahdollista kaikkien perusmuotoisten huumausainerikosten suhteen. Melanderin mukaan on varsin kyseenalaista, että huumausainerikosta voitaisiin pitää perustuslain 10 §:n 4 momentissa tarkoitettuna yksilön tai yhteiskunnan turvallisuutta vaarantavana rikoksena.

Keskusrikospoliisi on arvioinut, että ylimääräisen tiedon käyttämistä koskevan säännöksen perusterikoslistaan esitettyjä lisäyksiä on pidettävä perusteltuina. Keskusrikospoliisi pitää tärkeänä, että perusterikoslistaan lisättäisiin vielä ampuma-aserikos. Esitystä on pidettävä perusteltuna, sillä laittomien ampuma-aseiden määrä on lisääntynyt Suomessa viime vuosina huomattavasti. Lisäksi viime aikoina on tapahtunut huolestuttavaa kehitystä ampuma-aseiden käyttämisestä julkisilla paikoilla.

Korkein oikeus on katsonut, että erilaisten lahjusrikosten lisäämistä luetteloon on selkeästi pidettävä tarpeellisena. Toisaalta huumausainerikoksen kohdalla asia ei ole yhtä selvä, kun tunnusmerkistön alaisten tekojen kirjo on hyvin laaja.

Professori Tolvanen on arvioinut, että ylimääräisen tiedon käytön laajennus koskemaan lahjusrikoksia ja huumausainerikosta on hyvin perusteltu ja käytännön tarpeita vastaava.

Suomen Asianajajaliitto on arvioinut, että esityksessä laajennettaisiin huomattavasti niitä rikosepäilyjä, joiden tutkinnassa ylimääräistä tietoa saataisiin käyttää. Asianajajaliitto ei ole vakuuttunut siitä, että esitetyn kaltainen laajennus olisi välttämätöntä käytännössä sakoilla rangaistaviin tekoihin.

Oikeusministeriö toteaa, että asia on noussut esiin myös valmistelun aikaisemmissa vaiheissa ja kysymystä on käsitelty esityksessä suhteellisen laajasti (HE s. 57-58, 100, 151). Lisäksi oikeusministeriö huomauttaa, että esitys on ollut käsittelyssä perustuslakivaliokunnassa, jossa on muun ohessa keskusteltu nyt käsillä olevasta kysymyksestä.

Oikeusministeriö viittaa esityksessä asiasta lausuttuun ja toteaa, että lakivaliokunnalle toimitetuissa lausunnoissa on kyseenalaistettu ennen kaikkea huumausainerikosta koskeva lisäysehdotus, jota koskee myös samassa yhteydessä käsiteltävä lakialoite LA 91/2020 vp. Esimerkiksi korkein oikeus on nimenomaisesti pitänyt muita lisättäväksi ehdotettuja rikoksia perusteltuina, mutta arvioinut, että huumausainerikoksen kohdalla asia ei ole yhtä selvä. Oikeusministeriö toteaa, että jo voimassa oleva perusterikoslista sisältää sinällään rikosnimikkeitä, joiden sisällä voi olla varsin monentasoisia tekoja ja myös paljon käytännössä sakolla rangaistavia tekomuotoja. Huumausainerikosta koskevan harkinnan osalta oikeusministeriö viittaa esityksessäkin tarkasteltuun (HE s. 57) perustuslakivaliokunnan lausuntoon PeVL 32/2013 vp ja korostaa sitä perustuslakivaliokunnan vakiintunutta tulkintakäytäntöä, että huumausainerikosten on katsottu kuuluvan perustuslain 10 §:n 3 momentissa tarkoitettujen yksilön tai yhteiskunnan turvallisuutta vaarantavien rikosten piiriin (HE 309/1993 vp, s. 54, PeVL 33/2013 vp, s. 3/I, PeVL 32/2013 vp, s. 3/I, PeVL 2/1996 vp). Ottaen myös huomioon, että eduskunnan

perustuslakivaliokunta on ollut keskeisellä tavalla muotoilemassa nykyistä ylimääräisen tiedon käyttöä koskevaa säännöstä, oikeusministeriö pitää asian kokonaisarvioinnin kannalta erityisen merkityksellisenä, miten perustuslakivaliokunta asiaan tässä kysymyksessä suhtautuu.

Oikeusministeriö toteaa, että ylimääräisen tiedon käyttöä koskevaa sääntelyä ehdotetaan muutettavaksi myös niin, että tietoa saisi käyttää tiettyjen lahjus- ja virkarikosten selvittämisessä. Osassa virkatoiminnasta on kysymys merkittävästä julkisen vallan välittömästi ihmisiin kohdistuvasta käytöstä. Tällaista vallankäyttöä voi sisältyä esimerkiksi tuomareiden, syyttäjien, poliisien ja vanginvartijoiden tehtäviin. Toisaalta vallankäyttöä sisältyy virkoihin, joissa osallistutaan yhteiskunnan varojen käyttöä koskevaan päätöksentekoon. Esimerkiksi huoltovarmuuskeskus, jonka tehtävänä on Suomen huoltovarmuuden ylläpitämiseen ja kehittämiseen liittyvä suunnittelu ja operatiivinen toiminta, tekee yhteiskunnan turvallisuuden kannalta merkittäviä hankintoja.

Käytännössä korruptioepäilyjä on ilmennyt vireillä olevien törkeiden huumausainerikosten esitutkintojen yhteydessä. Kyseisiin rikoksiin liittyy tavanomaisesti paljon rahaa, jolloin tekijöiden tarve vaikuttaa viranomaisten toimintaan on usein suuri. Heidän motiivinsa saada tietoa tutkinnassa paljastuneista seikoista, on myös merkittävä. Näissä olosuhteissa syntyvää epäilyä esimerkiksi virkasalaisuuden rikkomisesta voidaan pitää hyvin vakavana. Tekijöiden kiinnostuksen kohteena voivat olla esimerkiksi salaisella tiedonhankinnalla saadut tiedot tai valtion turvallisuutta koskevat hyvin tärkeät seikat.

Talousrikosten yhteydessä kyse voi olla esimerkiksi suuriin julkisiin hankintoihin liittyvistä tiedoista. Tällaiset tapaukset vahingoittavat poliisia, syyttäjiä ja oikeuslaitosta kohtaan tunnettavaa luottamusta, mutta ovat myös omiaan nakertamaan viranomaisten sisäistä moraalia, jos kyseiset henkilöt voivat jatkaa tehtävissään. Kuvattu puute mahdollistaa pahimmillaan virkavelvollisuuksien vastaisen menettelyn jatkumisen.

Oikeusministeriö toteaa ampuma-aserikosta koskevan lisäysehdotuksen johdosta, että olennaista uusia perusterikoksia harkittaessa on siis arvioida, ovatko lisättäväksi ehdotetut rikokset vakavuusasteeltaan muihin momentissa tarkoitettuihin rikoksiin rinnastuvia ja täyttävätkö ne perustuslain 10 §:n 4 momentissa asetetut vaatimukset yksilön tai yhteiskunnan turvallisuutta taikka kotirauhaa vaarantavista rikoksista. Oikeusministeriö arvioi, että rikoslain 41 luvun §:ssä rangaistavaksi säädetty ampuma-aserikos pitää sisällään varsin monenlaisia tekomuotoja. Kysymys voi olla esimerkiksi ampuma-aselaissa säädetyn velvollisuuden tehdä pakkausmerkintä laiminlyöminen. Oikeusministeriö katsoo, että ampuma-aserikos ei siksi vakavuudeltaan vaikuttaisi ainakaan kaikilta osin rinnastuvan muihin momentissa tarkoitettuihin rikoksiin. Epäselvää vastaavasti on, täyttäisikö ampuma-aserikos kaikilta osin perustuslain 10 §:n 4 momentissa asetetut vaatimukset yksilön tai yhteiskunnan turvallisuutta taikka kotirauhaa vaarantavista rikoksista. Lisäksi ehdotuksen perustelut ovat varsin suppeat eikä niiden avulla ole mahdollista kattavasti arvioida edellytysten täyttymistä.

Siten oikeusministeriö kokonaisuutena arvioi, että tässä vaiheessa käytettävissä olevien lausuntojen perusteella ei ole perusteltua tehdä esitykseen tältä osin muutoksia.

Teleyrityksen avustamisvelvollisuus (ei sisälly hallituksen esitykseen, pakkokeinolain 10 luvun 63 §)

Keskusrikospoliisi on pitänyt tarpeellisena korvata 10 luvun 63 §:ssä sana 'teleyritys' 'viestinnän välittäjää' koskevalla määritelmällä.

Oikeusministeriö pitää ehdotusta perusteltuna. Ehdotus on linjassa pakkokeinolain muuhun sääntelyyn ehdotettujen muutosten kanssa eikä asiassa ole ilmennyt erityisiä perusteita olla tekemättä ehdotettua teknistä muutosta. Pykälä on siten perusteltua muuttaa kuulumaan seuraavasti:

Viestinnän välittäjän avustamisvelvollisuus ja pääsy eräisiin tiloihin

Viestinnän välittäjän on ilman aiheetonta viivytystä tehtävä televerkkoon telekuuntelun ja televalvonnan edellyttämät kytkennät sekä annettava esitutkintaviranomaisen käyttöön telekuuntelun toimeenpanoa varten tarpeelliset tiedot, välineet ja henkilöstö. Sama koskee niitä tilanteita, joissa telekuuntelu tai televalvonta toteutetaan esitutkintaviranomaisen toimesta teknisellä laitteella. Viestinnän välittäjän on lisäksi annettava tutkinnanjohtajan käyttöön hallussaan olevat teknisen seurannan toimeenpanoa varten tarpeelliset tiedot.

Esitutkintaviranomaisella sekä toimenpiteen suorittajalla ja avustavalla henkilöstöllä on oikeus telekuuntelua varten tarpeellisen yhteyden kytkemiseksi päästä myös muihin kuin viestinnän välittäjän hallinnassa oleviin tiloihin, ei kuitenkaan vakituiseen asumiseen käytettäviin tiloihin. Toimenpiteestä päättää pidättämiseen oikeutettu virkamies. Kotietsinnästä säädetään erikseen.

Pakkokeinojen käyttäminen rikollisen teon epäilyn johdosta (pakkokeinolain 11 luvun 1 b §)

Eduskunnan oikeusasiamies on pitänyt esitettyä sääntelyä useasta syystä ongelmallisena. Myös hänen käsityksensä on, että oikeustilaa ei tule jättää nykyisen sääntelyn eli ennen kaikkea pakkokeinolain esitöiden varaan – jossa esitettyä tulee kuitenkin oikeusasiamiehen mukaan arvioida kriittisesti. Oikeusasiamiehen mukaan mietinnössä ei ole juurikaan esitetty perusteluja sille, että esitetyn kaltainen yleinen toimivalta käyttää (em. vapauteen kohdistuvia pakkokeinoja lukuun ottamatta) kaikkia PKL:n pakkotoimivaltuuksia alle 15-vuotiaisiin lapsiin olisi painavan yhteiskunnallisen tarpeen vaatimaa ja välttämätöntä. Hänestä voi esimerkiksi kysyä, millä konkreettisilla perusteilla katsotaan, että matkustuskiellon käyttö olisi ehdottoman kiellettyä, mutta telekuuntelu ei. Oikeusasiamiehen mukaan olisi vielä harkittava, että tarkasteltaisiin nyansoidummin sitä, mitkä pakkokeinot todella ovat välttämättömiä alle 15-vuotiaiden kohdalla ja miksi näin olisi.

Oikeusasiamiehen mukaan alle 15-vuotiaiden lasten osalta tulisi olla erityinen säännös, jossa korostettaisiin, että pakkokeinojen käyttöä harkittaessa ja niitä käytettäessä tulisi ottaa PKL 1 luvun 2 §:ssä mainittujen seikkojen lisäksi erityisesti huomioon lapsen ikä ja kehitystaso sekä pakkokeinojen käytöstä hänelle koulussa tai muussa hänelle tärkeässä ympäristössä aiheutuvat seuraamukset.

Oikeusasiamiehen mukaan tulisi myös arvioida, olisiko alle 15-vuotiaiden osalta säädettävä erityisiä oikeusturvamekanismeja. Ainakin huoltajan/edunvalvojan tulisi oikeusasiamiehen mukaan saada tieto pakkokeinoista, jotta hän voi valvoa lapsen etua.

Professori Tolvanen on arvioinut, että jos alle 15-vuotias syyllistyy esimerkiksi henkirikokseen, hänelle ei ole osoitettavissa paikkaa, jossa häntä voitaisiin kattavasti vartioida. Järjestelmä ei ole kovin hyvin valmistautunut näihin tilanteisiin. Ratkaisuna ei kuitenkaan Tolvasen mukaan ole esimerkiksi pidättämisen tai vangitsemisen mahdollisuus, joka pitää sitoa rikosvastuuiän täyttymiseen. Tolvasen mukaan esityksessä ehdotettu sääntely selventäisi oikeustilaa.

Oikeusministeriö korostaa esityksessä todetun (HE s. 60-61, 101, 131) mukaisesti, että esitetyssä on kysymyksessä vain nykyisin ennen kaikkea lain esitöistä ilmenevän oikeustilan vahvistamisesta lain tasolla. Oikeusministeriö arvioi, että monet nykyisen ja ehdotetun sääntelyn mahdollistamat pakkokeinot ovat käytännössä sellaisia, että ne tulevat alle 15-vuotiaiden osalta varsin harvoin kysymykseen. Voidaan esimerkiksi arvioida, että kiinni otetun lapsen yhteydenpidon rajoittaminen tai lapseen kohdistuvat salaiset pakkokeinot edellyttävät suhteellisuusperiaatteenkin johdosta erityisen painavia perusteita. Voidaan toisaalta esittää perusteita sille, ettei toimivaltuuksien käytön mahdollisuuksia tule alle 15-vuotiaidenkaan osalta vähentää nykyisestä. Huomioon voidaan tässä suhteessa ottaa tietyt yksittäistapaukset, joissa alle 15-vuotiaat ovat olleet epäiltyinä varsin vakavistakin rikollisista teoista.

Oikeusministeriö korostaa oikeusasiamiehen huomion johdosta sitä säännöskohtaisista perusteluistakin ilmenevää (HE s. 131) lähtökohtaa, että ehdotetun säännöksen tulkinnassa tulisi ottaa huomioon myös pakkokeinolain 1 luvun 2 §:n mukainen suhteellisuusperiaate, jonka mukaan pakkokeinoja saadaan käyttää vain, jos pakkokeinon käyttöä voidaan pitää puolustettavana ottaen huomioon tutkittavana olevan rikoksen törkeys, rikoksen selvittämisen tärkeys sekä rikoksesta epäillylle tai muille pakkokeinon käytöstä aiheutuva oikeuksien loukkaaminen ja muut asiaan vaikuttavat seikat. Rikollisesta teosta epäillylle tai muille aiheutuvan oikeuksien loukkaamisen kannalta voi olla merkitystä sillä, että ehdotetussa pykälässä tarkoitetuissa tilanteissa kyseessä on alle 15-vuotias lapsi. Suhteellisuusperiaatteen nojalla pakkokeinojen käyttöä harkittaessa voidaan ottaa huomioon esimerkiksi pakkokeinojen kohteena olevan henkilön kehitystasoon ja pakkokeinojen käytöstä hänelle aiheutuviin seuraamuksiin liittyviä seikkoja. Henkilön nuoreen ikään ja elämäntilanteeseen liittyviä seikkoja voidaan vastaavasti ottaa huomioon myös suhteellisuusperiaatetta koskevassa säännöksessä tarkoitettuna muuna asiaan vaikuttavana seikkana. Oikeusministeriö ei siksi näe lisäarvoa tätä koskevalla erillisellä säännöksellä.

Voimassa olevan pakkokeinolain esitöissä (HE 222/2010 vp s. 73) todetun mukaisesti vapaudenriiston käyttämiseen lasten kohdalla olisi suhtauduttava kaikissa yhteyksissä erityisen pidättyväisesti. Oikeusministeriö arvioi olevan painavia perusteita sille, ettei ankarimpia vapauteen kohdistuvia pakkokeinoja jatkossakaan kohdisteta alle 15-vuotiaisiin. Kun matkustuskielto saadaan määrätä vain pidättämisen tai vangitsemisen sijasta, on perusteltua rajata myös matkustuskielto pois alle 15-vuotiaita koskevasta pakkokeinovalikosta.

Oikeusministeriö kiinnittää huomiota siihen, että esitystä edeltäneestä mietinnöstä saaduissa lausunnoissa lausunnonantajien selvä enemmistö piti säännösehdotusta kannatettavana ja nykytilaa selkeyttävänä. Monet lausujat katsoivat ehdotuksen nimenomaisesti vahvistavan pakkokeinon kohteena olevan henkilön oikeusturvaa. Tietyissä lausunnoissa myös katsottiin, ettei edes vapauteen kohdistuvien pakkokeinojen ehdoton rajaaminen alle 15-vuotiaita koskevan pakkokeinovalikon ulkopuolelle ole ongelmatonta aineellisen totuuden tavoittelun ja uhrin oikeussuojan näkökulmasta. Siten oikeusministeriö kokonaisuutena arvioi, että kysymyksessä on tasapainoinen ratkaisuehdotus eikä lausuntojen perusteella ole perusteltua tehdä esitykseen tältä osin muutoksia.

Suomen Asianajajaliitto on todennut, että esitykseen ei sisälly lainkaan säännöstä siitä, miten alle 15-vuotiaan lapsen puolustus olisi tarkoitus tällaisessa tilanteessa järjestää. Asianajajaliitto on viitannut tiettyihin asiaa koskeviin voimassa oleviin säännöksiin ja arvioinut, että oikeuskäytännössä on suhtauduttu nihkeästi alle 15-vuotiaan epäillyn puolesta tehtyihin puolustajanmääräyshakemuksiin. Liiton mukaan, kun nyt esitetään, että alle 15-vuotias voitaisiin ottaa kiinni ja käyttää tällaiseen henkilöön muitakin pakkokeinoja, tulisi myös varmistaa, että tällainen erityisen haavoittuvassa oleva henkilö voi saada valtion varoista itselleen puolustajan, joka olisi määrättävä viran puolesta, ellei lapsella jo olisi avustajaa.

Oikeusministeriö toteaa, että puolustajan määräykseen alle 15-vuotiaalle liittyvä kysymys ei ole noussut asian aikaisemmassa valmistelussa esille. Oikeusministeriö arvioi, että kysymys ei liity pelkästään pakkokeinojen käyttöön rikollisen teon epäillyn yhteydessä, vaan ylipäätään rikosasioita koskevaan prosessiin. Oikeusministeriö viittaa esimerkiksi apulaisoikeuskanslerin sijaisen vuonna 2016 antamaan ratkaisuun OKV/817/1/2015, jonka mukaan esitutkintalain mukaiset ilmoitusvelvollisuudet ja niihin liittyvät oikeudet kuuluvat kaikille epäillyille riippumatta siitä, epäilläänkö heitä rikoksesta vai rikollisesta teosta. Oikeusministeriö toteaa vastaavasti oikeusavun osalta, että oikeusapulaissa ei ole rajoituksia, joiden mukaan alle 15-vuotiaan tekemäksi epäiltyä rikollista tekoa koskevassa asiassa ei voitaisi myöntää oikeusapua, myös vaikka vahingonkorvausvaatimusta ei vielä esitettäisi. Oikeusministeriö viittaa Asianajajaliiton toteamaan siitä, että voimassa olevaa sääntelyä koskeva oikeuskäytäntö on vaihdellut ja toteaa, että oikeustilaa voisi olla tältä osin syytä tarkemmin selvittää sen tarkemmaksi arvioimiseksi, missä määrin kysymys on lainsäädännön mahdollisesta puutteellisuudesta ja missä määrin tätä koskevasta tulkintakäytännöstä. Ottaen huomioon asian käsittelyvaiheen ja sen, että nyt kysymyksessä on vain jo tällä hetkellä voimassa olevan oikeustilan vahvistaminen lain tasolla, oikeusministeriö arvioi, että esitetty ei anna aihetta lainsäädäntömuutoksille tässä yhteydessä.

Esitutkintaviranomaisen velvollisuus ilmoittaa pakkokeinojen käytöstä syyttäjälle (pakkokeinolain 11 luvun 2 a §)

Poliisihallitus on katsonut, että ehdotettu muutos edellyttää, että myös syyttäjien vaitiolo-oikeus laajennetaan koskemaan kaikkia syyttäjiä esityksessä ehdotetulla tavalla.

Oikeusministeriö viittaa esityksessä asiasta todettuun. Asiasta saadun selvityksen perusteella säännöksellä on siten selvä yhteys siihen, laajennetaanko syyttäjien vaitiolo-oikeus koskemaan kaikkia syyttäjiä esityksessä ehdotetulla tavalla. Oikeusministeriö pitää säännöstä erityisen perusteltuna, jos syyttäjien vaitiolo-oikeus laajennetaan koskemaan kaikkia syyttäjiä esityksessä ehdotetulla tavalla.

Salaisista pakkokeinoista päättäminen

Professori Melander on katsonut, että asianmukaisinta olisi osoittaa peitetoimintaa, valeostoa ja pakkokeinojen käytön suojaamista koskeva ratkaisutoimivalta tuomioistuimelle.

Oikeusministeriö toteaa, että esityksen perusteluissa (HE s. 35–39) tarkastellaan kattavasti peitetoimintaa, valeostoa ja pakkokeinojen käytön suojaamista koskevan ratkaisutoimivallan ulottamista tuomioistuimelle. Muut lausunnonantajat eivät ole nähneet tarkastelussa ja sen johdosta tehdyssä arvioinnissa huomautettavaa. Oikeusministeriö siksi arvioi, että esitetty ei anna aihetta lainsäädäntömuutoksille tässä yhteydessä.

Teleyrityksen oikeus korvaukseen (sähköisen viestinnän palveluista annetun lain 299 §)

FiCom ja Elinkeinoelämän keskusliitto ovat katsoneet, että teleyrityksille aiheutuneiden kustannusten korvauksen sääntelyä tulee muuttaa siten, että teleyrityksillä on aina oikeus täysimääräiseen korvaukseen kaikista viranomaisten avustamisesta aiheutuneista kustannuksista, myös henkilötyön osalta. Lisäksi FiCom on katsonut, että ehdotetuille säännösmuutoksille varata riittävä siirtymäaika ja että palveluntarjoajien sähköisten tietojen käsittely- ja luovutusedellytyksistä viranomaisille tehdään lähiaikoina kokonaisarviointi.

Oikeusministeriö toteaa, että esityksessä ei ole tehty kokonaistarkastelua teleyrityksille viranomaisen avustamisesta aiheutuneista kustannuksista. Tällainen voisi soveltua FiComin ehdottamaan kokonaisarviointiin koskien palveluntarjoajien sähköisten tietojen käsittely- ja luovutusedellytyksiä viranomaisille. Esityksessä on ehdotettu, että ehdotetut säännösmuutokset tulevat voimaan noin puolen vuoden kuluttua siitä, kun ne on hyväksytty ja vahvistettu. Siirtymäajalla on osittain pyritty vastaamaan myös FiComin lausunnossaan esittämään huoleen.

Esityksen taloudelliset vaikutukset tuomioistuimiin

Helsingin käräjäoikeus on todennut, että esityksellä ei ole todettu olevan taloudellisia vaikutuksia tuomioistuinten toimintaan ja tuonut esiin joitakin ehdotuksia, joilla on kuitenkin arvioitu olevan

käräjäoikeuden juttumääriä lisäävä vaikutus. Tuomioistuinvirasto on arvioinut, että etenkin yhteydenpidon rajoittamista koskevan muutoksen aiheuttama työmäärän lisäys olisi yksi tuomarityövuosi sekä yksi kansliatyövuosi.

Oikeusministeriö toteaa, että esityksessä on arvioitu sen sisältävän sekä useita sellaisia ehdotuksia, jotka lisäisivät tuomioistuinten työmäärää että useita sellaisia ehdotuksia, jotka vähentäisivät tätä. Arvio perustuu myös esitystä edeltävien työryhmien yksimielisiin mietintöihin, jotka myös Helsingin käräjäoikeus ja Tuomioistuinvirasto ovat osaltaan hyväksyneet. Oikeusministeriö kiinnittää Tuomioistuinviraston lausunnossa erityisesti esiin nostetun yhteydenpidon rajoittamisen osalta huomiota siihen esityksessä korostettuun seikkaan, että estettä ei olisi sille, että yhteydenpitorajoituksen määräajan pidentämistä voitaisiin käsitellä tuomioistuimessa muun samaa asiaa koskevan käsittelyn yhteydessä. Yksityiskohtana oikeusministeriö lisäksi kiinnittää Tuomioistuinviraston lausunnossa sanotusta huomiota siihen, ettei esityksessä enää ehdoteta mietintöön sisältynyttä tukiasematietojen hankkimista koskenutta uudistusta, jonka Tuomioistuinvirasto on lausunnossaan arvioinut yhtenä osana lisäävän tuomioistuinten työmäärää. Kokonaistarkastelussa on esityksessä tarkemmin esitetyn perusteella siten päädytty siihen, että esitys ei edellytä lisärahoitusta tuomioistuimille.

Muutoksenhaku pakkokeinoja koskeviin päätöksiin

Korkein oikeus on katsonut, että pakkokeinoja koskeva muutoksenhakujärjestelmä olisi kokonaistarkastelun tarpeessa. Lakivaliokunnan puheenjohtaja on 13.1.2023 pidetyssä valiokunnan kuulemisessa pyytänyt oikeusministeriötä ottamaan asiaan kantaa vastineessa.

Oikeusministeriö toteaa, että asia ei ole noussut esille esityksen valmisteluvaiheessa. Oikeusministeriö katsoo, että sanotunlaista kokonaistarkastelua ei ole perusteltua tai tarkoituksenmukaista tehdä nyt käsiteltävänä olevan esityksen eduskuntakäsittelyssä.

Lähdesuojan huomioiminen

Uutismedian liitto ja Suomen journalistiliitto ovat toivoneet lakivaliokunnan mietinnössä korostettavan, että lähdesuoja tulee ottaa viranomaistoiminnassa pakkokeinolakia sovellettaessa huomioon korkeimman oikeuden ratkaisuissa linjatulla tavalla. Uutismedian liiton ja Elinkeinoelämän keskusliiton lausuntojen mukaan hallituksen esitys ei turvaa riittävällä tavalla lähdesuojaa nykyisenkaltaisessa teknologiaympäristössä. Uutismedian liitto on katsonut, että hallitus on harkitessaan ehdotetun sääntelyn sisältöä katsonut kustannusvaikutukset merkittävämmäksi tavoitteeksi kuin avoimen julkisen keskustelun turvaaminen. Elinkeinoelämän keskusliitto on katsonut, että esityksessä ehdotettu laite-etsinnän jälkikäteinen tuomioistuinkontrolli ei estä lähdettä paljastumasta, jos esitutkintaviranomainen on jo tätä ennen takavarikoinut laitteen, esimerkiksi toimittajan älypuhelimen, ja on kohdistanut laitteeseen laite-etsinnän.

Oikeusministeriö toteaa, että esityksessä on laajalti perusteltu sitä Uutismedian liiton ja Elinkeinoelämän keskusliiton kritisoimaa ratkaisua, miksi laite-etsinnän osalta ei ole ehdotettu etukäteistä tuomioistuinkontrollia. Ehdotuksen kustannusvaikutukset ovat olleet vain yksi harkinnassa esiin nostettu seikka. Oikeusministeriö huomauttaa, että esimerkiksi professori Melander ei ole lakivaliokunnan 13.1.2023 pidetyssä kuulemisessa nähnyt asiasta kysyttäessä esityksessä kritisoitavaa lähdesuojan kannalta. Oikeusministeriö ei näe ongelmaa siinä, jos lakivaliokunta mietinnössään korostaa korkeimman oikeuden lähdesuojaa koskevan ratkaisukäytännön huomioon ottamista.

Jälkikäteen ilmoitettava paikkaan kohdistuva etsintä, Osallistuvan tietolähteen käyttäminen

Keskusrikospoliisi on tuonut lausunnossaan esiin perusteluja jälkikäteen ilmoitettavan paikkaan kohdistuvan etsinnän ja osallistuvan tietolähteen käyttämisen mahdollistavan sääntelyn tueksi.

Oikeusministeriö korostaa, että kysymyksiä on käsitelty perusteellisesti esitystä edeltäneen työryhmän mietinnössä. Esityksessä on tämän jälkeen selostettu asiasta saatu lausuntopalaute. Sanottujen johdosta ehdotuksia ei ole sisällytetty esitykseen. Oikeusministeriö ei siksi pidä perusteltuna harkita tässä asian käsittelyvaiheessa lausunnossa näiltä osin sanottua pidemmälti.

Tutkinnanjohtajuus putkakuolemia koskevissa asioissa ja ilmoitusvelvollisuus poliisin voimankäyttötilanteista (esitutkintalain 2 luvun 4 § ja 5 luvun 1 §)

Poliisihallituksen mukaan ehdotettu esitutkintalain 2 luvun 4 §:n 2 momentin sanamuoto olisi paremmin linjassa voimassa olevan poliisimiehiä koskevan säännöksen kanssa, jos se olisi kirjoitettu; "syyttäjälle ilmoitetussa kuolemantapauksessa poliisin palveluksessa olevan henkilön **epäillään tehneen** rikoksen". Tämä tukisi paitsi rikoksesta epäillyn syyttömyysolettamaa, myös esitutkinnan edellytysten harkintaa, kun on syytä epäillä rikosta.

Eduskunnan oikeusasiamiehen (EOA) mukaan pelkkä ilmoitus kuolemantapauksesta ei ole rikosilmoitus eikä sellaisenaan muodosta syytä epäillä rikosta. Perusteluissa tulisi selventää, että syyttäjä päättää ilmoituksen saatuaan esitutkinnan aloittamisesta tai sen toimittamatta jättämisestä.

Lisäksi oikeusasiamies nostaa esiin, että esitutkintalain 5 luvun 1 §:n 1 momentin muutosesityksen ajatuksena näyttäisi olevan, että syyttäjä ei olisi tutkinnanjohtaja, vaan hänelle vain ilmoitetaan asiasta. Oikeusasiamies ehdottaa, että näissäkin tapauksissa syyttäjä päättäisi ilmoituksen saatuaan esitutkinnan aloittamisesta tai sen toimittamatta jättämisestä.

EOA:n mukaan samat syyt, joilla perustellaan esitutkintalain 2 luvun 4 §:n ehdotettua uutta 2 momenttia, perustelevat vahvasti myös sitä, että ehdotettu esitutkintalain 5 luvun 1 §:n säännös koskisi muutakin poliisin palveluksessa olevaa henkilöä. Käytännössä tämä laajennus esityksessä ehdotettuun säännökseen tarkoittaisi tilanteita, joissa joku kuolee tai loukkaantuu vakavasti tilanteessa, jossa poliisivankilan vartija on käyttänyt voimakeinoja.

EOA nostaa myös esiin esityksessä käytettyihin määritelmiin liittyviä ongelmia. EOA pitää tarpeellisena selventää, mitä tässä yhteydessä tarkoitetaan ilmaisulla vakavasti loukkaantunut. Lisäksi EOA tuo esiin putkakuoleman määritelmään liittyviä ongelmia ja mahdollisen tarpeen täsmentää määritelmää.

Oikeusministeriö toteaa, että hallituksen esityksessä esitutkintalain 2 luvun 4 §:ään ehdotetun 2 momentin säännöskohtaisissa perusteluissa (s. 133) todetaan, että syyttäjän rooli tutkinnanjohtajana ehdotetun momentin tarkoittamissa tilanteissa on tarkoitettu vastaavaksi kuin muissa tilanteissa, joissa epäillään poliisimiehen tehneen rikoksen virkatehtävän suorittamisen yhteydessä. Siten syyttäjälle kuuluisi muun ohella myös esitutkinnan aloittamisesta päättäminen ja päätöksen tekemiseen mahdollisesti tarvittavien seikkojen selvittäminen. Perusteluissa todettu tarkoittaa käytännössä sitä, että syyttäjä päättää ilmoituksen saatuaan esitutkinnan aloittamisesta tai sen toimittamatta jättämisestä. Oikeusministeriön näkemyksen mukaan perusteluissa on riittävällä tavalla todettu tämä, joten säännöksen tai perusteluiden täsmentäminen ei ole tarpeellista.

Esitutkintalain 5 luvun 1 §:ään ehdotettu ilmoitusvelvollisuus poliisin voimankäyttötilanteessa tapahtuneesta loukkaantumisesta tai kuolemasta liittyy ehdotuksen säännöskohtaisissa perusteluissa todetuin tavoin siihen, että syyttäjä voisi ilmoituksen johdosta esitutkintalain 2 luvun 4 §:n perusteella harkita tutkinnanjohtajaksi ryhtymistä, jos asiassa on syytä epäillä poliisimiehen tehneen rikoksen virkatehtävän suorittamisen yhteydessä (s. 134). Oikeusministeriön näkemyksen mukaan säännökseen tai perusteluihin ei olisi tarpeellista erikseen ottaa mainintaa siitä, että syyttäjä päättäisi ilmoituksen saatuaan esitutkinnan aloittamisesta tai sen toimittamatta jättämisestä. Tämä on selvää jo voimassa olevan lain perusteella. Jos asiassa olisi kysymys poliisin tekemäksi epäillystä rikoksesta, syyttäjä johtaa esitutkintaa esitutkintalain 2 luvun 4 §:n nojalla. Tällöin syyttäjä myös päättää esitutkinnan toimittamisesta (HE 222/2010 vp, s. 169).

Oikeusministeriö katsoo, että esitutkintalain 5 luvun 1 §:n soveltamisalaa ei ole tarpeellista laajentaa koskemaan kaikkia poliisin palveluksessa olevia henkilöitä. Edellä todetulla tavalla esitutkintalain 5 luvun 1 § liittyy esitutkintalain 2 luvun 4 §:ään, jonka nojalla syyttäjä voi toimia tutkinnanjohtajana jos kyse on poliisin tekemästä rikoksesta. Syyttäjä ei kyseisen pykälän perusteella toimi tutkinnanjohtajana, jos asiassa ei epäillä lainkaan poliisimiestä. Ehdotetun 2 luvun 4 §:n muutoksen myötä syyttäjä toimisi kuitenkin tutkinnanjohtajana ns. putkakuolemia koskevassa tutkinnassa, jos epäiltynä olisi kuka tahansa poliisin palveluksessa oleva henkilö. Ilmoitus syyttäjälle tehdään tällöin kuitenkin jo voimassa olevan kuolemansyyn selvittämisestä annetun lain 7 §:n 3 momentin perusteella. Siten esitutkintalain 5 luvun 1 §:n mukaisen ilmoitusvelvollisuuden laajentaminen koskemaan myös muita poliisin palveluksessa olevia henkilöitä ei ole tarpeellista.

Eduskunnan oikeusasiamies pitää myös putkakuoleman määritelmää sekä vakavasti loukkaantuneen määritelmää epäselvänä. Putkakuolema on määritelty kuolemansyyn selvittämisestä annetussa laissa (7.3 §). Oikeusministeriö toteaa, että koska kyseinen laki kuuluu sosiaali- ja terveysministeriön vastuulle,

määritelmää ei tässä yhteydessä ole arvioitu tarkemmin. Oikeusministeriö toteaa lisäksi, että esityksen taustalla ollut rikosprosessin tehostamista koskeva mietintö (OMML 2022:14) on ollut myös sosiaali- ja terveysministeriön lausuttavana, mutta se ei ole lausunnossaan tehnyt asiaa koskevia huomautuksia. Vakavasti loukkaantuneen määritelmää koskevia epäselvyyksiä ei aikaisemmin ole tullut oikeusministeriön tietoon, vaikka sanottua määritelmää käytetään jo nykyisin Valtakunnansyyttäjän toimiston ja Poliisihallituksen antamissa ohjeissa. Oikeusministeriö katsoo siten, ettei vakavasti loukkaantuneen määritelmää ole välttämätöntä määritellä tarkemmin lain perusteluissa.

Ehdotettu esitutkintalain 2 luvun 4 §:n 2 momentin muotoilu kuuluu ”Syyttäjä johtaa esitutkintaa, kun kuolemansyyn selvittämisestä annetun lain (459/1973) 7 §:n 3 momentin perusteella syyttäjälle ilmoitetussa kuolemantapauksessa epäillään poliisin palveluksessa olevan henkilön syyllistyneen rikokseen.” Poliisihallitus katsoo lausunnossaan, että säännöksen muotoilu olisi paremmin linjassa syyttömyysolettaman ja poliisimiehiä koskevan 1 momentin kanssa, jos säännöksen loppuosa kuuluisi ”syyttäjälle ilmoitetussa kuolemantapauksessa poliisin palveluksessa olevan henkilön epäillään tehneen rikoksen.” Oikeusministeriö yhtyy Poliisihallituksen näkemykseen. Säännös on siten perusteltua muuttaa Poliisihallituksen lausunnossaan toteaman mukaisesti kuulumaan seuraavasti:

Syyttäjä johtaa esitutkintaa, kun kuolemansyyn selvittämisestä annetun lain (459/1973) 7 §:n 3 momentin perusteella syyttäjälle ilmoitetussa kuolemantapauksessa poliisin palveluksessa olevan henkilön epäillään tehneen rikoksen.

Lapsen edunvalvonta esitutkinnassa (esitutkintalain 4 luvun 8 §)

Poliisihallituksen mukaan useat poliisilaitokset ovat ilmaisseet toistuvasti huolensa siitä, että käräjäoikeudet eivät tee lapsiin kohdistuneissa vakavissakaan rikosepäilyissä holhoustoimilain 79 §:n (Jos asiaa ei voida viivyttää, määräys voidaan antaa kuulematta) mukaisia väliaikaismääräyksiä ilman lapsen huoltajien kuulemista. Tutkinnallisesti olisi erittäin tärkeää, että tilanteissa, joissa lapsen vanhempi tai vanhemmat ovat rikoksesta epäiltyinä, väliaikaismääräys saataisiin myös esitutkinnan turvaamiseksi ja ilman, että vanhempia kuullaan asiassa, koska muutoin on suuri vaara ja jopa todennäköistä, että vanhemmat vaikuttavat lapseen ennen lapsen haastattelua. Poliisihallituksen mielestä esitutkintalaissa tai holhoustoimilaissa tulisi säätää siitä, että po. kiiretilanteen lisäksi väliaikaismääräys voidaan antaa lapsen kuulemisen turvaamiseksi esitutkinnassa alle 18 vuotiaaseen kohdistuneessa seksuaali- ja pahoinpitelyrikoksessa, jossa lapsen huoltaja on rikoksesta epäiltynä. Vaihtoehtoisesti em. täsmennys tulisi kirjata säännöskohtaisiin perusteluihin.

Suomen Asianajajaliitto tuo esiin, että voimassa oleva oikeus, jonka mukaan edunvalvojan määräys on voimassa rikosasian käsittelyn loppuun asti, on lähtökohtaisesti oikein, mutta tällöin asianomistajalle mahdollisesti määrättävän korvauksen periminen ja vastaanottaminen jää alaikäisen, mahdollisesti hyvinkin pienen lapsen itsensä vastuulle. Asianajajaliiton mielestä perusteltua olisi, että edunvalvoja tai

uudistuksen myötä edunvalvojan sijainen olisi oikeutettu myös perimään asianomistajalle tuomitun korvauksen joko suoraan vastaajalta tai sitten tekemällä hakemuksen Valtiokonttoriin.

Väliaikaismääräyksiin liittyen Asianajajaliiton mukaan ainakin Helsingin käräjäoikeus on aivan viime aikoina muuttanut ratkaisukäytäntöään siten, että se on hylännyt väliaikaisia määräyksiä koskevia pyyntöjä edunvalvojan määräämiseksi asianosaisia kuulematta. Muuttuneen käytännön taustoja ei Asianajajaliitolla ole tiedossa, mutta päätösten perusteluissa on todettu, että määräyksen antaminen asianosaisia kuulematta on poikkeus kuulemisperiaatteen erittäin vahvaan pääsääntöön. Asianajaliitto ymmärtää sinänsä edellä mainitun lähtökohdan, mutta se on lapsiin kohdistuvissa epäillyissä rikoksissa todella huolestuttava. Käytännössä tilanne johtaa siihen, että lasta kuullaan joko ilman edunvalvojaa tai sitten epäilty saa tiedon kuulemisesta ennen itse kuulemistilaisuutta, mikä puolestaan mahdollistaa lapsen kertomukseen vaikuttamisen. Esitutkintalain 4 luvun 8 §:n 2 momenttia tulisi Asianajajaliiton mielestä täsmentää lisäämällä siihen maininta siitä, että edunvalvojan sijaisen väliaikainen määräys voidaan antaa kuulematta huoltajia myös tilanteessa, jossa lapsen kuuleminen on toteutettava kiireellisesti ja vaarantamatta kuulemisen tarkoitusta.

Asianajajaliiton mielestä, mikäli lakivaliokunta katsoo, että lakia ei tältä osin ole tarpeen täsmentää, tulisi sen ainakin perusteluissa lausua, että edunvalvojan sijainen on pääsäännön mukaan pyynnöstä määrättävä väliaikaisesti huoltajia tai lasta kuulematta, ellei asiassa ole erityisiä syitä olla tällaista määräystä antamatta.

Professori Tolvasen mukaan käytäntö tuomioistuimissa ei ole lapsen kuulemisen lapsiin kohdistuvissa seksuaali- ja väkivaltarikoksissa toimittavien lastenpsykiatrian yksikköjen lausumien perusteella yhtenäinen. Jossain käräjäoikeuksissa väliaikainen määräys annetaan huoltajaa kuulematta, joissakin puolestaan ei anneta. Joissain tuomioistuimissa ei ole aina annettu väliaikaista määräystä ollenkaan. Lakivaliokunnan on syytä harkita, pitäisikö sen lausua käsityksenään, että pääsääntöisesti väliaikainen määräys tulisi antaa huoltajaa kuulematta. Huoltajan kuulematta jättämisellä turvataan se, ettei huoltaja pääse vaikuttamaan lapsen kertomuksen sisältöön. On hyvin todennäköistä, että lapseen kohdistuvasta rikoksesta epäilty pyrkii vaikuttamaan lapsen kertomukseen, jos huoltaja saa tietää poliisin tulevan kohdistamaan häneen esitutkintatoimenpiteitä, joiden yhteydessä lasta kuullaan asianomistajana.

Oikeusministeriö toteaa, että kuten hallituksen esityksessä todetaan (s. 80), esitutkintalain 4 luvun 8 §:n 2 momenttiin ehdotetun lisäyksen taustalla on lainvalmistelun yhteydessä ilmi tullut huoli siitä, että edunvalvojan määrääminen on joissain tilanteissa kestänyt pitkään. Tiedossa ei ole, onko hakemuksissa ollut kyse väliaikaismääräyksistä vai muista tilanteista. Ehdotettu informatiivinen viittaus holhoustoimesta annetun lain 79 §:ään on katsottu tarpeelliseksi tietoisuuden lisäämiseksi väliaikaismääräyksen mahdollisuudesta.

Esityksessä ei ehdoteta muutettavaksi edunvalvojan määräämistä koskevaa menettelyä. Edunvalvojan määräämiseen sovelletaan holhoustoimesta annettua lakia siltä osin kuin erityislaeissa ei muuta säädetä. Holhoustoimesta annetun lain 79 §:ssä säädetään yhtäältä väliaikaisen määräyksen mahdollisuudesta ja toisaalta siitä, että väliaikainen määräys voidaan antaa kiiretilanteessa asianosaisia kuulematta. Oikeusministeriö ei katso tässä yhteydessä tarpeelliseksi täsmentää väliaikaisen määräyksen antamisen edellytyksiä näihin asioihin liittyen, vaan pitää riittävänä nykyistä sääntelyä, jonka nojalla riippumattomat tuomioistuimet voivat tehdä ratkaisut tapauskohtaisesti kunkin asian olosuhteet ja hakemukselle esitetyt perustelut huomioon ottaen.

Oikeusministeriö ei pidä perusteltuna, että esitutkintaviranomainen voisi antaa edunvalvojaa koskevan määräyksen. Edunvalvojan tehtäväksi voidaan katsoa myös siitä huolehtiminen, että tapahtumien kulku selvitetään esitutkinnassa lapsen edun mukaisesti. Edunvalvojalla on siten velvollisuus huolehtia lapsen edun toteutumisesta myös suhteessa esitutkintaviranomaisten toimintaan. Myös voimassa olevan esitutkintalain 4 luvun 8 §:n perusteluissa tuodaan esiin, että eturistiriitoihin liittyvät syyt huomioon ottaen tuomioistuimen tulisi päättää edunvalvojan määräämisestä säännöksen tarkoittamissa tapauksissa (HE 222/2010 vp, s. 48).

Oikeusministeriö ei pidä perusteltuna sitä, että esitutkintalain säännöksen nojalla määrätyn edunvalvojan tehtävä ulotettaisiin suoraan esitutkintalain nojalla rikosasiaan nähden erilliseen prosessiin eli asianomistajalle mahdollisesti myöhemmin tuomittavan korvauksen perimiseen. Tällaisesta säätäminen edellyttäisi laajempaa arviointia muun muassa edunvalvojan palkkion korvaamiseen liittyen.

Uhridirektiivin täytäntöönpano toisessa jäsenvaltiossa asuvien uhrien oikeuksien osalta (esitutkintalain 3 luvun 8 §)

Eduskunnan oikeusasiamiehen mielestä esitetty muutos on sinänsä perusteltu, mutta se ei paranna säännökseen perusongelmaa eli sen tulkinnallista avoimuutta – lainkohdan toinen virke – sen suhteen, mitkä lopulta ovat (Suomen) poliisin velvollisuudet, mikä on toistuvasti tullut ilmi kanteluissa.

Oikeusministeriö toteaa, että esityksessä on ollut tältä osin tarkoitus tehdä säännökseen vain vähäinen muutos sen varmistamiseksi, että uhridirektiivin (2012/29/EU) edellytykset tulevat asianmukaisesti täytetyiksi lainsäädännössä. Esitutkintaviranomaisen velvollisuudet ilmoituksen ulkomailla tehdystä rikoksesta saatuaan eivät ole olleet arvioinnin kohteena esityksessä tai sen taustalla olleessa rikosprosessin tehostamista koskevassa mietinnössä (OMML 2022:14).

Kuva- ja äänitallenteen käyttäminen todisteena (esitutkintalain 9 luvun 4 § ja oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 24 §)

Rikosuhripäivystys kiinnittää huomiota Korkeimman oikeuden ennakkoratkaisuun KKO 2022:66, jossa on kysymys siitä, tuleeko hovioikeudessa kuulla henkilökohtaisesti 15 vuotta täyttänyttä läheissuhteessa tapahtuneiksi väitettyjen pahoinpitelyjen asianomistajaa, kun käräjäoikeudessa oli esitetty todisteena videotallenne alle 15-vuotiaan asianomistajan kuulemisesta esitutkinnassa.

Rikosuhripäivystys toteaa, että sen asiakastyössä tulee vastaan säännöllisesti tilanteita, joissa esitutkinnassa aikoinaan videolle kuultu asianomistaja on oikeudenkäynnin ajankohtana jo vanhempi, eivätkä oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 24 §:n 3 momentin ikää koskevat edellytykset enää täyty. Rikosuhripäivystyksen kokemuksen mukaan riippuu tuomarista, miten asiassa menetellään eli katsotaanko videotallenne vai kutsutaanko asianomistaja henkilökohtaisesti kuultavaksi. Vaikka Korkein oikeus antaa ennakkopäätöksessään oikeusohjeen, jonka mukaan tuomioistuimella on velvollisuus ilman lain nimenomaista säännöstäkin arvioida oikeudenkäynnin aikana asianomistajan erityisen suojelun tarvetta, on aina selkeämpää, jos asia ilmaistaan suoraan laissa.

Rikosuhripäivystys pyytääkin vielä harkitsemaan, tulisiko lakiin lisätä asiaa koskeva nimenomainen säännös tuomioistuimia koskien tai ratkaista muutoin käytännön ongelma siitä, miten asianomistajan kuulemisen suhteen menetellään tuomioistuimessa, mikäli häntä on esitutkinnassa kuultu videolle.

Oikeusministeriö toteaa, että rikosprosessilainsäädäntö sisältää useita säännöksiä, joiden soveltaminen määräytyy sen mukaan, minkä ikäinen asianosainen on silloin, kun säännös tulisi sovellettavaksi. Myös oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 24 §:n ääni- ja kuvatallenteen todisteena käyttämistä koskevien säännösten osalta, jotka koskevat tietyn ikäisiä asianomistajia, ratkaisevaa on kuultavan ikä oikeudenkäynnin ja siellä mahdollisesti tapahtuvan kuulemisen ajankohtana. Oikeusministeriö ei pidä perusteltuna poiketa nyt kyseessä olevien säännösten kohdalla tästä yleisestä periaatteesta. Lisäksi vaikka säännösten soveltamisen edellytykset muutoin täyttyisivät ja asianomistajan kuulustelu olisi tallennettu esitutkinnassa, asianomistajan kuuleminen tuomioistuimessa voi siitä huolimatta joissain tilanteissa olla tarpeellista (ks. HE s. 77 ja 135). Oikeusministeriö pitää siten riittävänä nykyistä sääntelyä, jonka perusteella tuomioistuin voi tapauskohtaisen harkinnan perusteella tehdä asiassa tarkoituksenmukaisen ratkaisun.

Asianomistajan erityisen suojelun tarve arvioidaan esitutkinnassa esitutkintalain 11 luvun 9 a §:n perusteella. Laissa ei säädetä erikseen tuomioistuimen velvollisuudesta selvittää asianomistajan erityisen suojelun tarvetta. Erityisen suojelun tarpeen arviointia koskevaa säännöstä säädettäessä lakivaliokunta katsoi, että tarkempi sääntely uudelleenarvioinnin tekemisestä esitutkinnan päättämisen jälkeen ei ole tarpeen, vaan tällaisessa tilanteessa tulee menetellä käytännössä tarkoituksenmukaisimmalla tavalla. Tuomioistuimen tehtävänä on arvioida erityistoimenpiteiden tarpeellisuutta soveltaessaan esitutkintalain 11 luvun 9 a §:ssä mainittuja oikeudenkäymiskaaren ja oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain säännöksiä (LaVM 4/2015 vp s. 7-8). Korkein oikeus on lisäksi ratkaisussaan KKO 2022:66 todennut, että tuomioistuimen on arvioitava tarkemmin erityisen suojelun

tarvetta, jos oikeudenkäyntiaineistosta nousee esille 15-17-vuotiaan asianomistajan erityisen suojelun tarpeeseen viittaavia seikkoja (kohta 26).

Samaan teemaan liittyen Keskusrikospoliisi tuo esiin tarpeen tarkastella laajemminkin kuulustelujen tallentamista todisteena käyttämistä varten huomioiden käynnissä oleva esitutkinnan ja rikosprosessin sujuvoittamista tarkastelevan työryhmänkin työ (VN/24963/2022). Rikostorjunnan kustannustehokkuuden lisäämiseksi ja rajallisen tutkintaresurssin tarkoituksenmukaiseksi käyttämiseksi tulisi pyrkiä löytämään keinoja esitutkintaprosessin keventämiseksi yhdessä syyttäjä- ja tuomioistuinlaitoksen kanssa. Tällaisia voisi olla muun muassa kuulustelujen pöytäkirjaamisprosessin keventäminen mahdollistamalla nykyistä laajemmin kuulustelutilaisuuden tallentaminen todisteena käyttämistä varten. Nykyinen esitutkintalain 9 luvun 4 § rajaa tämän mahdollisuuden hyvin pieneen joukkoon tilanteita asianomistajien ja todistajien osalta (nuori ikä tai henkisen toiminnan häiriintyminen, seksuaalirikokset). Tällainen niin sanotun ennakollisen kuulemisen mahdollistaminen olisi muun ohella ensiarvoisen tärkeää etenkin kansainvälisissä sotarikoksiin liittyvissä esitutkinnoissa, joissa todistajat sijaitsevat toisessa maanosassa.

Eduskunnan oikeusasiamiehen mukaan on valitettavaa, että esitykseen ei ole sisällytetty yleisiä säännöksiä kuulusteluiden tallentamisesta ääni - ja kuvatallenteeseen. Tallentaminen olisi tarpeellista ensinnäkin oikeusvarmuussyistä. Lisäksi rikosprosesseissa, erityisesti huumausainerikosjutuissa, käsitellään jatkuvasti esitutkintakertomusten peruuttamiseen ja muuttamiseen liittyviä kysymyksiä. Usein vastaajat vetoavat väärinymmärryksiin, poliisin painostukseen tai tulkkausvirheisiin. Esitutkintakertomuksen sisältöön ja kuulusteluolosuhteisiin liittyvien väitteiden käsittelyyn käytetään huomattavia määriä asianosaisten ja tuomioistuinten aikaa ja energiaa päivittäin kaikissa oikeusasteissa. Nämä ongelmat vähenisivät merkittävästi, jos kuulustelut videoitaisiin. Myös korkein oikeus toteaa lausunnossaan, että laajempi jatkoselvitys voisi olla aiheellinen esitutkintakuulustelujen tallentamisen ja tallenteiden hyödyntämisen osalta.

Oikeusministeriö toteaa, että esityksessä tai esityksen taustalla olleessa rikosprosessin tehostamista koskevassa mietinnössä (OMML 2022:14) ei ehdoteta sääntelyä esitutkinnassa kuva- ja äänitallenteelle tallennetun kuulustelun käyttämiseksi todisteena tai kuulusteluiden tallentamiseksi laajemmin. Esitutkinnassa tallennettujen kuulusteluiden käyttämistä todisteena on arvioitu tarkemmin henkilötodistelun vastaanottamista muutoksenhakutuomioistuimessa käräjäoikeuden tekemältä kuva- ja äänitallenteelta koskevassa hallituksen esityksessä HE 133/2021 vp, johon sisältyvät lakiehdotukset on hyväksytty eduskunnassa syksyllä 2021 (SK 96-100/2022). Kyseisessä esityksessä ei katsottu tarkoituksenmukaiseksi laajentaa suullisen todistelun vastaanottamista esitutkintatallenteelta käräjäoikeudessa.

Kuulusteluiden laajempaan tallentamiseen liittyvä ehdotus tehtiin esityksen taustalla olleessa rikosprosessin tehostamista koskevassa mietinnössä (OMML 2022:14), mutta kyseinen ehdotus jätettiin pois käsiteltävästä hallituksen esityksestä erityisesti ehdotuksesta aiheutuviin kustannuksiin liittyvistä

syistä. Mietinnössä tehtyjen ehdotuksien, jotka eivät sisälly käsiteltävään esitykseen, jatkovalmistelua arvioidaan tarkemmin myöhemmin.

Syyttäjän vaitiolo-oikeus (Syyttäjälaitoksesta annetun lain 23 §)

Professori Melanderin mukaan ehdotetun sääntelyn tavoite on sinänsä asianmukainen, koska syyttäjän asemaa esitutkinnassa on oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin sekä perus- ja ihmisoikeusnäkökohtien huomioon ottamiseen liittyvistä syistä pikemmin syytä vahvistaa kuin heikentää.

Sääntely vaikuttaa prof. Melanderin mielestä kohdistuvan sellaisiin salassapitointresseihin, joita on Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännössä pidetty mahdollisina (ks. myös HE s. 156–157). Asiaa arvioitaessa voidaan kiinnittää huomiota myös siihen, että voimassa olevan syyttäjälaitoksesta annetun lain (32/2019) 23 §:n 1 momentin mukaan syyttäjä on vaitiolovelvollinen poliisilain 7 luvun 1 §:ssä tarkoitetuista seikoista, joissa on kysymys luottamuksellisesti tietoja antaneen taikka valeostajana tai peitehenkilönä toimineen henkilöllisyydestä, jos tiedon ilmaiseminen vaarantaisi mainitun henkilön tai hänen läheisensä turvallisuuden. Syyttäjällä on näin jo vaitiolovelvollisuus tietyistä seikoista, joihin liittyy samankaltainen salassapitointressi. Melanderin mukaan vaikuttaa myös siltä, että voimassa oleva sääntely sisältää riittävät tasapainottavat oikeusturvatakeet asian saattamiseksi tuomioistuimen käsiteltäväksi.

Prof. Melanderin mukaan koska kysymys on kuitenkin perustuslain 21 §:ssä ja Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklassa turvatun oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimuksiin ja ennen muuta osapuolten prosessuaaliseen yhdenvertaisuuteen vaikuttavasta sääntelystä, ehdotettua sääntelyä saattaisi olla syytä täsmentää tavalla, joka ohjaisi vaitiolo-oikeuden käyttämisen tilanteisiin, joissa se ei tosiasiallisesti vaaranna oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin ja puolustautumisoikeuksien toteutumista. Ehdotettua sääntelyä saattaisi näin olla syytä täsmentää siten, että siinä säännösperustaisesti kiinnitetään huomiota vaitiolo-oikeuden käyttämisen suhteeseen oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimusten toteutumiseen.

Oikeusministeriö toteaa, että esityksen jaksossa 12.8 on käsitelty syyttäjän vaitiolo-oikeutta koskevan ehdotuksen suhdetta oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimuksiin. Ehdotuksessa on lähdetty siitä, että syyttäjän vaitiolo-oikeuden aiheuttamat poikkeamat oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin edellytyksistä olisivat vähäisiä ja ne olisivat EIT:n ratkaisukäytännössään luomien edellytysten mukaiset. Asianosaisjulkisuuden toteutumiseen lainsäädäntömuutoksella ei olisi vaikutusta. Lisäksi kuten esityksessä todetaan (s. 71-71), syyttäjillä on jo nykyisin vaitiolo-oikeus heidän vahvistaessaan eurooppalaisen tutkintamääräyksen (eurooppalaista tutkintamääräystä koskevan direktiivin täytäntöönpanosta annetun lain 25 §). Säännös vaitiolo-oikeudesta lisättiin kyseiseen lakiin hallintovaliokunnan ja lakivaliokunnan lausuntojen perusteella (HaVL 12/2017 vp ja LaVM 7/2017 vp).

Sen sijaan kyse on vähäisestä poikkeuksesta syytetyn ja syyttäjän tasavertaisuutta koskevaan vaatimukseen. Lähtökohtana olisi edelleen, että oikeutta käydään avoimesti, tasapuolisesti ja saman oikeudenkäyntiaineiston perusteella, jolloin kaikki asiaan vaikuttavat seikat on saatettava asianosaisten tietoon. Näytön puute johtaa epävarmuustilanteessa asian ratkaisemiseen vastaajan eduksi. Jos esimerkiksi valeostajan tai peitehenkilönä toimineen henkilöllisyyttä ei voida ilmaista, tuomioistuimen harkittavaksi tulee, mikä merkitys ilmaisematta jättämisellä on näytön arvioinnin ja asian lopputuloksen kannalta. Syyttäjän tulisi myös ottaa tämä syyteharkinnassaan näytön riittävyyttä arvioidessaan huomioon. Syyttäjillä on lisäksi yleinen velvollisuus ottaa myös asianosaisten oikeusturva huomioon hoitaessaan syyteasiaa (Syyttäjälaitoksesta annetun lain 9 §).

Edellä todetun perusteella voidaan katsoa, että vaitiolo-oikeuden käyttämistä ohjataan jo ehdotetussa muodossa prof. Melanderin mainitsemiin tilanteisiin, joissa se ei tosiasiallisesti vaaranna oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin ja puolustautumisoikeuksien toteutumista.

Lisäksi esityksessä ehdotetaan, että syyttäjiin sovellettaisiin jatkossa myös poliisilain 7 luvun 4 §:ää. Kyseisen pykälän nojalla tuomioistuin voi määrätä ilmaistavaksi vaitiolo-oikeuden piiriin kuuluvan tiedon, jos ilmoittamatta jättäminen voisi loukata asianosaisen oikeutta puolustautua asianmukaisesti tai muuten asianmukaisesti valvoa oikeuttaan oikeudenkäynnissä. Säännös on rajattu rikoksiin, josta säädetty ankarin rangaistus on vähintään kuusi vuotta vankeutta, taikka sellaisen rikoksen yrityksestä tai osallisuudesta siihen. Ilmaisuvelvollisuuden tarkoituksena on nimenomaan turvata oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin toteutuminen. Vielä oikeusministeriö nostaa esiin, että kuten esityksessä todetaan (s. 71-71), syyttäjillä on jo nykyisin vaitiolo-oikeus heidän vahvistaessaan eurooppalaisen tutkintamääräyksen (eurooppalaista tutkintamääräystä koskevan direktiivin täytäntöönpanosta annetun lain 25 §). Säännös vaitiolo-oikeudesta lisättiin kyseiseen lakiin hallintovaliokunnan ja lakivaliokunnan lausuntojen perusteella (HaVL 12/2017 vp ja LaVM 7/2017 vp).

Oikeusministeriö katsoo, että oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimukset ja syytetyn oikeusturva tulevat riittävällä tavalla huomioon otetuiksi voimassa olevan ja ehdotetun sääntelyn muodostaman kokonaisuuden puitteissa. Sääntelyn täsmentämiseen ei siten oikeusministeriön näkemyksen mukaan ole tarvetta.